

LIETUVIŠKOJI PETRO ROIZIJAUŠ POEZIJOS TEMATIKA IR JO KULTŪRINĖ VEIKLA LIETUVOJE

M. ROCKA

Poetas ir teisininkas ispanas Petras Roizijus (lot. k. Petrus Royzius) Lietuvoje išgyveno dvidešimt metų (1551—1571)¹. Nors ir ne vietinės kilmės, bet palyginti gana ilgai gyvendamas, dirbdamas ir aktyviai veikdamas Lietuvos kultūriniame gyvenime, jis savo poetiniuose kūriniuose pavaizdavo to meto Lietuvos žmones, jos istoriją, apskritai ekonominį, politinį bei kultūrinį gyvenimą. Šio straipsnio tikslas ir yra apžvelgti P. Roizijaus veiklą Lietuvoje, panagrinėti jo kūrybą lietuviš-kąja tematika ir tuo būdu atskleisti jos poezijos turinį.

Roizijaus kūrybą tyrinėję mokslininkai daugiausia dėmesio skyrė jo teisiniams raštams. Iš tikrųjų tuo atžvilgiu jis savo metu buvo žymus ir didžiai vertinamas veikėjas. Tenka apgailestauti, kad mūsų respublikos teisės specialistai nėra plačiau išnaginę P. Roizijaus pažiūrų ir teisės darbų. Išsamesnės jo teisės raštų studijos padėtų giliau atskleisti sudėtingą ir įvairų kultūrinį ir teisinį gyvenimą, būdingą Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei XVI amžiuje².

Bet mūsų respublikos skaitytoją gali sudominti, visų pirma savo tu-riniu, ir literatūriniai P. Roizijaus raštai. Nors jo poeziją tyrinėjusieji mokslininkai nelaikė ją esant aukšto meniškumo³, tačiau niekas negali neigti, kad savo tematika ji leidžia skaitytojui ir tyrinėtojų gana plačiai apžvelgti to meto gyvenimą, juo labiau, kad šis rašytojas buvo vienas iš produktingiausių kalbamojo laikotarpio poetų.

Iš tikrųjų P. Roizijus mums paliko gana daug savo raštų. Be to, dar iki poeto mirties buvo išspausdinta penkiolika jo poezijos darbų ir vie-nas didelis jo teisės veikalas. Tuo metu, kai spauda vis dar tebegyveno savo pradinę stadiją, toks nemažas išleistų veikalų skaičius kalba apie

¹ Roizijus, gimęs apie 1500 m. Ispanijoje, teisės mokslus baigė tėvynėje, o toliau tobulinosi Italijoje. 1542 m. jis atsikėlė į Krokuvą, kur vietos universitete 9 m. dėstė romėnų teisę. Nuo 1549 m. Roizijus perėjo į karaliaus dvaro tarnybą teismo patarėju. 1551 m. jis persikėlė į Lietuvą, kur iš pradžių buvo karaliaus teismo, o paskui ir kan-cerlio teismo patarėju. Roizijus 1559—1567 m., nors ir ne kunigas, buvo Kražių klebonu. 1566 m. jis paskiriamas Vilniaus Jono bažnyčios archipresbyteriu ir prie jos buvusios mokyklos vedėju. Dalyvavo komisijoje Lietuvos Statutui perredaguoti. Buvo kaip teisi-ninkas pasiūstas į Gdanską ryšium su to miesto gyventojų sukilimu.

Mirė Vilniuje 1571 m. Plg. Kruczkiewicz, Br., Petri Royzii carmina, Craco-viae, 1900, p. IX-L.

² Apie Roizijaus teisinę veiklą žr. Lappo J., 1588 metų Lietuvos Statutas, t. I, d. 1., Kaunas, 1934, p. 82—90.

³ Br. Kruckevičius (o. c., p. LXXIX) taip įvertina Roizijaus poeziją: „Pagaliau aš esu tos nuomonės, kad P. Roizijus ne tik savo kultūra bei mokslingumu, bet ir para-šytų knygų skaičiumi lengvai užima pirmą ir svarbiausią vietą tarp to meto lenkų mokslininkų bei poetų, tačiau poetiniu talentu ir savo lotyniškų eilių elegancija bei ma-lonumu tam tikru laipsniu nusileidžia kai kuriems poetams...“

tam tikrą autoriaus aktualumą bei pasisekimą. Tuo laikotarpiu, kai dar tebegyveno Krokuvoje, Roizijus išleido dešimt savo darbų, skirtų įvairiems karaliaus, jo dvaro žmonių gyvenimo momentams ir tarptautiniams reikalams nušviesti. Gyvendamas Lietuvoje, jis išspausdino dar penkis poezijos dalykus. Jais P. Roizijus vėl kreipėsi į karalių Žygimantą Augustą dėl vedybų ir dinastinių reikalų, be to, įsijungė į religinę-politinę kovą su reformacija.

Nors didžioji P. Roizijaus poezijos dalis savo metu nebuvo išspausdinta, tačiau dabar ji yra svarbiausia, nes plačiausiai ir teisingiausiai atspindi kalbamojo meto gyvenimą, rašytojo pažiūras, ir čia autorius mažiau suvaržytas siekių tų feodalinių mecenatų, kuriems jis skirdavo savo išspausdintuosius darbus.

P. Roizijaus poezijos tematika labai įvairi. Čia jis liečia istoriją ir savo meto įvykius, kalba apie Lietuvos—Lenkijos žmones, o taip pat apie įvairius užsienio, net tolimų kraštų gyventojus. Daug savo poezijos P. Roizijus skiria feodalams, didesniems ir mažesniems, bet drauge nepalieka nepaminėjęs ir paprastų valstiečių. Yra jo eilių ir apie knygas, apie teisės mokslą, gydytojus, poetus, astrologus ir t. t. P. Roizijus pasisako moralinėmis, ūkinėmis, politinėmis ir religinėmis temomis. Gana daug vietos užima jo satyrinės eilės, kai kada kritikuojančios konkrečius asmenis, bet dažniau bendrąsias savo meto ydas. Jei kai kuriais atvejais tai poezijai netrūktų konkretumo, jei ji nebūtų pilna madingų mitologinių išraiškos priemonių, tai ji galėtų būti pavadinta tikra savo meto enciklopedija. Tačiau ir būdama ribota, ji vis dėlto duoda daug žinių apie savo metą. Skaitytos jame randa nemaža gražių poetinių vaizdų.

Visą gausią P. Roizijaus rankraštinę poeziją surinko ir drauge su anksčiau išspausdintais kūriniiais, pridėjęs plačią įžangą bei komentarus, 1900 metais išleido dviem tomis žinomasis Roizijaus tyrinėtojas Br. Kručekvičius ⁴.

Be to, P. Roizijus parašė dar tris teisės darbus. Du jo darbai liko neišspausdinti ⁵, o trečiasis, didžiausias ir labiausiai išgarsinęs jį, kaip teisininką,— „Decisiones <...> in sacro auditorio Lituanico“ („Sprendimai šventajame Lietuvos tribunole“ (p. 24, 642, 116) pirmą kartą buvo išspausdintas 1563 m Krokuvoje, o paskui su kai kuriais pakeitimais bei pataisymais 1570 m. Frankfurte prie Maino, 1572 m. Venecijoje. Šis jo darbas daug prisidėjo, kad Lietuva būtų garsinama užsienio kraštuose.

Ispaniškieji prisiminimai. P. Roizijus, jau gyvendamas tolimoje nuo Ispanijos šiaurėje, ilgėdamasis savo tėvynės, rašė:

Lux Alcagnitium, terrae ceu sidus iberae
Dulce mihi natale solum, te cernere multas
Post messes ardent oculi propriusque videre! ⁶ (II, p. 20.)

⁴ Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Joannem Cochannovium. Vol. 5. Petri Roysii carmina continens. Cracoviae, 1900 (Kruczkiewicz Br., Petri Roysii Aurei Alcagniensis carmina). Pars I. Carmina maiora continens, p. CXXXVIII, 311; Pars II. Carmina minora continens, X, p. 512. (Sis veikalas cituojamas.)

⁵ Valančius M., Zemačių vyskupystė, Vilnius, 1848, p. 89: „Išvydęs tai vyskups [Jons Domanovijus], povadina į Alsiedius mokyta kanauninką Petrą Rojziušą ir įskie, kad, sekdamas norą bažnyčias S. ir paprotius kitų kapitulų, parašytum įstatymus ir Varnių kapitului. Kaipogi Rojziušas neilgai trokdams, ten pat Alsėdiusi 1561 m. parašęs įstatymus, šep jas praminė „Constitutiones Ecclesiae Mednicensis“. Metus nuleidus, tam patem vyskupui liepiant, Rojziušas dar nekurius įstatymus dailiai lotyniškai surašęs, šioj jiems davė parašą: „Novellae Constitutiones Ecclesiae Mednicensis“... Nu tos gadynės lig mūsų dienų visa kapitula Varnių tų įstatymų tebeklausa“.

⁶ Alkagnicijau, tu iberų žemės šviesa ir žvaigždė, mieloji mano gimtine žeme, tave išvysti ir arčiau pamatyti trokšta mano akys! Roizijus labai brangino ir Italiją: Malo unam Italiam, quam septem, Petre, triones.— Errasti.— Rudis o sum, Petre, arithmeticus. (Labiau geidžiu, Petrai, vienos Italijos, kaip septynių šiaurių.— Klysti.— Prastas, Petrai, esu matematikas).

Karštas tėvynės ilgesys neapleido Roizijaus visą gyvenimą, ir jis visada buvo Ispanijos patriotas. Kad kilmės ispanas, yra pažymėta visuose išspausdintuose Roizijaus darbuose. Jo patriotinio jausmo neatšaldė ir trys nesėkmingi mėginimai sugrįžti į tėvynę. Tai matome ir iš to, kad P. Roizijus, būdamas katalikas ir darbuodamasis katalikų naudai, pasisakė netgi prieš popiežių Paulių IV, kai tasai pasikėsino prieš imperatoriaus Karolio V ir jo sūnaus Pilypo II interesus. Popiežiaus politinė veikla buvo nukreipta prieš Habsburgus, ir jis pradėjo karą drauge su prancūzų karaliumi Henriku II, norėdamas atimti iš Ispanijos Neapolio karalystę. Pagaliau Paulius IV, matydamas, kad jis ir jo sąjungininkai pralaimi, nepaisydamas nesutaikomų religinių prieštaravimų tarp katalikų ir musulmonų, ragino turkų sultoną Suleimaną užpulti Siciliją ir Neapolio karalystę. Už tai Roizijus kai kuriose eilėse Paulių IV pavaizduoja kaip Romos niekintoją, tos senosios Romos, kurios tradicijas, poeto nuomone, puoselėja „Sventosios Romos imperijos“ valdovai. Paulius IV, tasai Karafa, kaip jis buvo pasivadinęs, prieš tapdamas popiežiumi, griaunąs Romulo pastatytąją Romą:

Pastor erat pecoris, posuit qui moenia Romae,
Romulus, et latiae condidit urbis opes,
Pastorque est hominum, Romam qui excindere tentat,
Caraffa, atque imo evertere tecta solo.⁷ (II, p. 289.)

O dėl to, kad kviečiasi į pagalbą turką, popiežius esąs tiesiog „anatemą — atkritėlis“ nuo krikščionių bažnyčios.

Tos P. Roizijaus piktos antipopiežiškos eilutės niekuo nesiskiria nuo reformacijos šalininkų pasisakymų prieš popiežių. Taigi, taip jautriai jis reagavo į Pauliaus IV pasikėsinimą prieš Ispanijos valdovų interesus. Tiesa, rašytojas tų savo eilių išspausdino, bet dėl to jos nė kiek ne mažiau, o tik daugiau parodo jo asmeninius įsitikinimus ir politinius siekius.

Ispaniškojo patriotizmo kupini yra jo išspausdintieji darbai, skirti „Sventosios Romos imperijos“ karaliui Ferdinandui, su kuriuo net dviejoms vedyboms buvo susigiminiavęs Zygmantas Augustas. Austrijos valdovas Ferdinandas priklausė tai pačiai Habsburgų dinastijai, kuri sėdėjo ir Ispanijos soste, ir jai buvo pavaldus. Kaip paprastai, tokios vedybos reiškia tam tikrus valstybių politinius santykius, jų suartėjimą⁸. Be to, Neapolio reikalai, dėl kurių Roizijus taip supyko ant popiežiaus, lietė ir Lietuvos—Lenkijos valstybės valdančiuosius sluoksnius, visų pirma karalienę Boną. Giminytės ryšiais ji buvo susijusi su imperatoriumi Karoliu V. 1555 metais, Karolio V patarimu, ji paliko Lietuvos—Lenkijos valstybę ir sugrįžo į Italiją. Ji ten parsivežė didžiulius turtus ir jais padėjo Karolio V sūnui Pilypui II kariauti prieš popiežių. Už tai ji norėjo gauti valdyti Neapolį. Ta aplinkybė taip pat stiprino Roizijaus, kaip Lietuvos—Lenkijos feodalinės diduomenės poeto, antipopiežišką ir prohabsburgišką nusistatymą.

Turint visa tai prieš akis, skaitytojui kyla mintis, kad Roizijus į šiaurės kraštus atvažiavo ne be imperatoriaus Karolio V ir karaliaus Ferdinando dvaro pritarimo ir galėjo būti įgaliotas atlikti čia tam tikrą

⁷ Buvo gyvulių ganytojas Romulas, o jis pastatė Romos sienas ir padėjo pamatus Lacijaus galiai. Žmonių ganytojas yra Karafa, tačiau jis deda pastangas sugriauti Romą ir iš pagrindų išardyti jos pastatus.

⁸ Apie tų vedybų politinę reikšmę liudija ir tai, kad į jas kišosi turkų padišachas Suleimanas: jis nenorėjo sutikti, kad Zygmantas Augustas vedybomis susigiminiuotų su turkų priešu Ferdinandu. Plg. K o l a n k o w s k i L., Zygmunt August, Lwów, 1913, str. 88—92.

politinę misiją. Būdingas tuo atžvilgiu, pavyzdžiui, jo aktyvumas Prūsijos kunigaikštystės reikalų atžvilgiu. Mat, Karolis V ir Ferdinandas gana aktyviai domėjosi Prūsijos kunigaikštyste, patekusia į Lietuvos—Lenkijos priklausomybę. Jie norėjo, kad ji, kaip vokiečių valdomas kraštas, būtų prijungta prie „Sventosios Romos imperijos“ (1547 m.). Kaip tik su tuo sutampa ir Roizijaus pastangos suartėti su Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu ir pasisiūlymas 1547 m. jam tarnauti. Jau 1551 metais iš Vilniaus jis rašo Albrechtui laišką, pranešdamas naujienas iš Turkijos, Italijos, Vengrijos. 1553 m. Roizijus pasiunčia Prūsijos kunigaikščiui savo eiles apie Žygimanto Augusto vedybas su karaliaus Ferdinando dukteria Kotryna. Iš tų pačių laiškų matyti, kad Prūsiose gyveno Roizijaus brolis Martynas⁹. Taigi, visai galimas daiktas, kad Roizijus su savo broliu Prūsijoje turėjo atlikti tam tikrus darbus Habsburgų naudai. Abu broliai tai laikė savo patriotine pareiga¹⁰.

Kaip ispanų patriotas, Roizijus į Lietuvą atsivežė ir „ispaniškąją“ poeziją. Ispanijos humanistai dėl savo patriotinių siekių iš antikinių autorių paprastai stengdavosi iškelti į pirmąją vietą tuos rašytojus ir filosofus, kurie buvo kilę iš Ispanijos teritorijos, pavyzdžiui, Marcijalą, Seneką. Kaip tik tokios tendencijos pastebimos ir Roizijaus poezijoje. Iš tikrųjų Roizijus, kaip jo kūrybos tyrinėtojų jau yra nustatyta¹¹, savo poetinę praktiką daugeliu atžvilgių suartėja su poetu Marcijalu. Be tos pačios tėvynės, jiems būdinga ir tai, kad juodu abu mokėsi Italijoje, o savo kūrybinius laimėjimus pasiekė svetur. Yra žinoma, kad Marcijalas savo metu buvo pasirinkęs parazitiško kliento ir valdovui pataikaujančio poeto kelią su kasdieniniais sveikinimais, dovanėlėmis ir nusižeminimais. Panašiai pasielgė ir Roizijus, savo plunksną paskyręs valdovo, didikų tarnybai. Ir vienas, ir kitas buvo poetai, o drauge ir teisininkai. Kaip poetai, jie abu sėkmingiausiai darbavosi epigramos žanre. Kai kur panašus ir jų poetinio vaizdavimo būdas: ir vienas, ir kitas stengiasi labai individualizuoti savo paveikslus ir tuo būdu lyg nuslysta smulkmenų paviršiumi: ir jų epigramos siekia ne gilios kritikos, o taiklaus žodžio ir sąmojingų vaizdų. Gyva, truputį į komišką hiperboles linkusi vaizduotė, žaidimas žodžiais irgi tam tikru laipsniu suartina abu šiuos ispanų poetus.

Ispaniškoji literatūros ir kultūros tendencija buvo ir toliau puoselėjama Lietuvos kultūriniame gyvenime. Šiuo atžvilgiu Roizijumi pasekė ispano Lojolos auklėtiniai — jėzuitai. Kalbamosios tendencijos atsispindi ir Lietuvos literatūrine bei mokykline praktika besiremiančioje Motiejiaus Sarbievijaus poetikoje¹². Dar daugiau: tokia Lietuvos literatūros ispanizacija siejosi su viso humanistinio judėjimo ispanizacija, vykusia dėl to, kad pati pirmoji humanizmo tėvynė Italija XVI amž. pradžioje, dinamųjų „Italijos karų“ (1494—1559) pabaigoje, beveik visa pateko ispanų valdžion.

Italijai dėl karo nusmukus ekonomiškai, sustiprėjo feodalinė reakcija, kuri sutvirtino ir katalikų reakciją. Katalikų bažnyčia Italijoje stiprėjo tada, kai už jos ribų augo reformacijos judėjimas. Italija greta Ispa-

⁹ Altpreussische Monatsschrift, T. 48, Königsberg, 1911, S. 254.

¹⁰ Tuo metu Lietuvoje, valdovo dvare, buvo ir daugiau žmonių, kurie tarnavo svetims valstybėms, pvz., vengrų muzikas Bakfarkas Valentas (Greff). 1549 m. jis, pasiūstas vengrų karaliaus Žygimanto Jono Zapolijos, apsigyveno Vilniuje ir vedė bajoraitę Narbutaitę. Buvo įtartas šnipinėjės svetimos valstybės naudai. Duomenų nėra, bet taip pat nėra ir pagrindo neigti, kad ir Roizijus nesistengdavo padėti Ispanijos valdovams.

¹¹ Kruczkewicz Br., O. c., p. LXXI.

¹² Plg. Sinko T., Poetyka Sarbiewskiego.— Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Filologicznego, T. 58, zes. 3, Kraków, 1918, str. 1—61.

nijos pasidarė klasikine kontrreformacijos šalimi. Tridento bažnytinis susirinkimas (1545—1563) parėmė inkviziciją ir pertvarkė ją pagal Ispanijos pavyzdį. Lietuvoje inkvizicija gerai prisimenama. Roizijus savo globėjui, Zemaičių vyskupui Domanovijui, duoda inkvizitorišką patarimą:

Haereticosque domes vinclis et carcere caeco;
Te duce grex rectum tendere discat iter.¹³ (II, p. 85.)

Tuo metu buvo įkurtas jėzuitų ordinas, ėmęs aktyviai skleisti katalikiškąją reakciją. Popiežiaus kurija, XV ir XVI amž. pradžioje parodžiusi tam tikrą pakantumą humanistų atžvilgiu, įveda griežčiausią cenzūrą, o 1557 m. paskelbia „Uždraustų knygų sąrašą“ („Index librorum prohibitorum“), į kurį patenka stambiausieji Renesanso epochos kūriniai.

Suprantama, kad toks laisvos minties užgniauzimas susilpnina humanistinės minties plitimą ir įtaką. Jau nebe taip vertinami humanistų darbai, mecenatai mažiau globoja rašytojus ir kitus menininkus. Literatūra savo ruožtu darosi nebe tokia turininga ir virsta dvaro kilmingųjų pasiėgavimo priemone; atsiveria kelias epigoniniam pamėgdžiojimui ir tuščiam formalizmui. Feodalinė katalikiškoji reakcija sudaro sąlygas įsivyrauti aristokratinėi kryptčiai literatūroje. Vietoj ankstesnio humanisto, keliančio bendruosius žmogaus reikalus, vis labiau skverbiasi „tobulas“, valdovui įsiteikti besistengiąs dvariškis, kurio paveikslą sukūrė žinomasis Kastiljonė. Šiuo atžvilgiu, kaip įsitikiname, nesiskiria ir Roizijaus poezija.

Kultūrinio gyvenimo smukimas ne iš karto apėmė visas Italijos literatūros sritis. Didžiuliai kultūros bei meno turtai, sukaupti per du intensyvaus kultūrinio gyvenimo amžius, negalėjo būti taip greitai išėikvoti. Tik reikiamai nepanaudoti savo tėvynėje, jie plačiai pasklido už Italijos ribų ir tuo būdu sudarė vaizdą, kad kaip tik tuo metu humanistinė kultūra pasiekė savo aukščiausią sužydėjimo laipsnį. Kaip tik tada Italijos literatūra padarė didžiulę įtaką visos Europos literatūrai. Po Europą plačiai pasklido italų rašytojai, mokslininkai, nes tėvynėje jie jau nebeturėjo tinkamų sąlygų savo kūrybinei veiklai. Italai mielai važiuodavo ir į Lietuvą bei Lenkiją, ypač kai atitekėjo čia italų kunigaikštystė Bona. Šitos aplinkybės šalia kitų paaiškina ir tai, kodėl Roizijus paliko savo tėvynę Italiją — to meto kultūros centrą — ir atsikėlė į „suspaustą šalčio ir žiemo nugairintą Sarmatiją“, kodėl, net tris kartus mėginęs išvažiuoti iš Lietuvos, vis dėlto pasiliko joje ligi pat gyvenimo pabaigos, kaskart vis labiau įsitraukdamas į jos kultūrinį gyvenimą.

Roizijus juo toliau, juo labiau tolo ir nuo Vokiečių imperijos reikalų, kuriems, kaip anksčiau minėjome, buvo skyręs nemažą poetinės energijos. Jau aiškų tokį jo pasikeitimą rodo poezija, rašyta, vykstant sukilimui Gdanske, kur jis buvo nuvykęs kaip teisininkas ir vokiečių teisės specialistas. Tose savo eilėse jis jau aštriai puola vokiečius, savo pasikeitusiai nuotakiai išreikšti panaudodamas kai kuriuos jų buitinio gyvenimo reiškinius. Eleginiame dvielyje „In caudas equorum Germanorum“ („Apie vokiečių žirgų uodegas“) jis kalba apie vokiečių žirgus, kurių uodegos pakeltos aukštin, o galvos nuleistos žemyn. Ir jų šeimininkai savo būdu esą panašūs: jie yra išdidūs ir išpuikę, tačiau nieko nemato plačiau:

Monstrat equus caelum recta velut indice cauda.
Fidus hero, aversus spectat at ille solum.¹⁴ (II, p. 278.)

¹³ Eretikus sutramdyk pančiais ir tamsiu kalėjimu, kad, tau vadovaujant, tikinčiųjų kaimenė išmokyti žengtų teisingu keliu. . .

¹⁴ Žirgas, sėkdamas savo ponu, lyg ranką tiesia į dangų savo uodegą, bet žiūri, galvą nuleidęs, į žemę.

Eleginiuose dveiliuose „De cerevisia nigra gedanensi“ („Apie gdanskiečių juodą alų“) poetas vokiečių juodą alų palygina su jų juoda sąžine, su jų juodu kaip smala neištikimumu:

Miror, cur atro gaudet Germania potu.
Nil mirere: atra gaudet et illa fide.
Miraris, potu Germanus gaudeat omnis
Cur picea? Picea gaudet et ille fide.¹⁵ (I, p. 279.)

Galima tą nusigrežimą nuo vokiečių paaiškinti tuo, kad pasikeitė valdovai „Šventojoje Romos imperijoje“, ir susidarė kita padėtis Roizijaus tėvynėje Ispanijoje. Mat, atsisakius nuo sosto Karoliui V, jo sūnus Ispanijos karalius Pilypas II netapo imperatoriumi. Taip iš Roizijaus akiračio bei susidomėjimo vokiečiai iškrito. Bet veikiausiai Roizijus senosios draugystės atsisakė dėl to, kad jis labai įsitraukė į vietos gyvenimą ir persiėmė naujosios tėvynės poreikiais, kurie daugeliu atvejų nesutapdavo su „imperijos“ siekais.

Lietuvos „svetingumo vilionės“. Kad ir labai mylėjo Roizijus savo tėvynę Ispaniją, vis dėlto nebuvo nieko patrauklesnio už tai, ką jam davė Lietuva. Apie tai jis kalba tose pačiose eilėse, kuriose išreiškia savo ilgesį pamatyti karštai mylimą tėvynę:

Sed compressa gelu saevisque aquilonibus usta
Distinet hospitii illecebra nos Sarmatia ora.¹⁶ (II, p. 20.)

Ką reiškia jo tos, net už tėvynės pasiilgimą stipresnės, „svetingumo vilionės“? Reikia pasakyti, kad Roizijus šiam posakiui teikia visų pirma ekonominę prasmę. Tuo atžvilgiu poetas, įeigu spręsimė iš jo poezijos, buvo labai jautrus per visą savo gyvenimą šiaurės kraštuose ir pasiliko „ištikimas sau draugas“, ką jis rekomendavo ir visiems kitiems, kurie gyveno karalių ir didikų dvaruose. Valdovo, kaip ir kitų stambių feodalų, dvaras išnaudodamas kaupė savyje didžiulius materialinius išteklius. Tos gėrybės visų pirma ir viliojo Roizijų.

Iš tikrųjų Roizijus metė gana menkai aprūpinamą akademinę karjerą Krokuvos universitete ir 1549 metais perėjo į karaliaus dvaro tarnybą. Jis tapo dvaro teismo patarėju ir padėjo nagrinėti miestiečių bylas. Kai po Barboros Radvilaitės mirties Zygmantas Augustas persikėlė į Lietuvą, tai ir Roizijus, kaip karaliaus juriskonsultas, turėjo čia persikelti: 1551 m. rudenį jis jau buvo Vilniuje¹⁷. Ir Lietuvoje Roizijus ėjo tas pačias dvaro teismo patarėjo pareigas drauge su savo mokiniu iš Krokuvos akademijos Stanislovu Karnkovskiu ir žinomu Lietuvos teisininku, politiniu ir kultūros veikėju, Vilniaus vaitu Augustinu Rotundu. Kaip žymus teisininkas, jis dirbo ne tik lenkų, bet ir lietuvių tribunole. Tuo metu, kai karalius, užsiėmęs kitais reikalais, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų reikalus pavedė Lietuvos kancleriui ir Vilniaus vaitui Mikalojui Radvilai Juodajam, matome, kad ir Roizijus jam padėjo:

Assedique accitus ego et ius reddere iuvi.¹⁸ (II, p. 95.)

¹⁵ Nuostabu, kodėl Vokietija mėgsta tamsų gėrimą. Niekuo nesistebėk: ji mėgsta ir tamsią sąžinę. Argi nuostabu, kodėl visi vokiečiai mėgsta juodą kaip smala gėrimą? Jie mėgsta taip pat ir juodą kaip smala sąžinę.

¹⁶ Alkagnicijau, tu iberų žemės šviesa ir žvaigždė, mieloji mano gimtine žeme, tave išvysti ir arčiau pamatyti trokšta mano akys po daugelio metų! Bet suspaustoji šalčio ir žiemo nugairintoji Sarmatijos šalis laiko mane toli nuo tavęs svetingumo vilionėmis. (Pabraukta mūsų.—M. R.).

¹⁷ Plg. Altpreussische Monatsschrift, T. 48, Königsberg, 1911, p. 254. (Wotschke Th., Vergerios zweite Reise nach Preussen und Litauen.) Čia minima, kad 1551 m. lapkričio 5 d. jau iš Vilniaus Roizijus rašo laišką kunigaikščiui Albrechtui.

¹⁸ Buvau pakviestas asesoriumi ir padėjau spręsti bylas.

Taip jis rašė 1561 metais. Tačiau žinoma, kad M. Radvila ir anksčiau pirmininkavo miestiečių apeliaciniam teismui, ir Roizijus, kaip miestiečių teisės specialistas, galėjo būti kviečiamas padėti teismo reikaluose¹⁹. Taigi, ir Lietuvoje Roizijus savo likimą susiejo su aukščiausiais, įtakingiausiais ir turtingiausiais žmonėmis, nes Radvilos tuo metu buvo faktiškai Lietuvos valdovai. Apie juos Roizijus rašė:

Crevisti; ad summos virtus te evexit honores:

In patria maior non poles esse tua.²⁰ (II, p. 94.)

Dar tebebūdamas Lenkijoje, Roizijus jau buvo paskyręs savo poezijos M. Radvilai, o kai apsigyveno Lietuvoje, tai jam parašė dar daugiau. Net tada, kai Radvilos atsisakė katalikybės ir priėmė Kalvino doktriną, Roizijus nedrįso jų pasmerkti, nors pats užsiiminėjo katalikybės apologija.

Dirbdamas tokiose aukštose teismo įstaigose, Roizijus gaudavo nemenką atlyginimą ir galėjo neblogai gyventi²¹. Tačiau savo pajamas jis dar padidino, kai susidraugavo su kitu teisininku ir Žemaičių vyskupu Jonu Domanovijumi.

Domanovijus, kaip ir Roizijus, dirbo miestiečių teisme, įėjo į komisiją antrajai (1566) Lietuvos Statuto redakcijai parengti ir atstovavo joje katalikiškajai pusei. Apskritai, jis, kaip vyskupas, teisininkas ir diplomatas, buvo gana įtakingas žmogus savo meto feodaliniuose sluoksniuose. Todėl Roizijui tai, kad Domanovijus paėmė jį savo globon, buvo gana reikšmingas faktas. Domanovijaus pavedimu, Roizijus atliko kai kuriuos darbus, būtent, jis parengė jau minėtus Žemaičių vyskupystės nuostatus (žr. p. 131), ir visai galimas daiktas, kad buvo įtrauktas į Lietuvos Statuto redagavimo darbą²². Draugystės su šiuo Žemaičių vyskupu dėka Roizijus galėjo pasiekti pelningas bažnytines vietas. Nors tik dijakonu, ne kunigu, būdamas, Roizijus paskiriamas Kražių klebonu ir Varnių kanauninku. Tokios parapijos valdymas duodavo nemaža pajamų, nes Kražiai buvo svarbus Žemaičių miestas bei administracinis centras²³.

Kai Domanovijus mirė, Roizijus neteko savo pelningų vietų Žemaičiuose, bet užtat gavo ne mažiau pajamingų bažnytinių vietų pačiame Vilniuje: 1566 m. pabaigoje užima Jono bažnyčios archipresbyterio vietą, 1567 m. pabaigoje tampa Vilniaus kanauninku, o 1569 m. ir Vilniaus katedros pralotu-kustodu²⁴. Visos vietos davė Roizijui gerų pajamų, nes jau 1567 metais jam nutraukiama alga, mokėta kaip karaliaus juriskonsultui, laikant, kad iš naujųjų vietų gaunamų pajamų jam visai pakanka²⁵.

Ryšium su šiais duomenimis apie nemenką Roizijaus pajamas ir gerą gyvenimą Lietuvoje labai išryškėja tos jo poezijos vietos, kur jis

¹⁹ Tai rodo 1562 m. viduryje parašytas ir prie „Decisiones Lituanicae“ pridėtas Roizijaus laiškas, kur minimi, kad jis jau ilgesnį laiką dirbęs Lietuvos teismuose.

²⁰ Suklestėjai; į aukščiausią garbę tave iškėlė dorybė. Savo tėvynėje tu negali būti didesnis.

²¹ Plg. Tomkowič, p. 112: Petrus Roizius Hispanus, doctor iuris... Habebit ex constitutione ratione totius provisionis salarii et expensae exnunc numeri et monetae polonialis per grossos 30 florenos quadringentis, videlicet ex zuppis Cracovien, florenos 200, item ex thesauro Majestatis Regiae florenos 260, facit ad quartale florenos 50.

²² Plg. Lappo, J., o. c., t. I, p. 81.

²³ Apie didelius klebonų pelnus iš parapijų žr. K. Korsako straipsnį.— „Pirmoji lietuviška knyga“, Vilnius, 1947, p. 44.

²⁴ Plg. Kurczewski, J. Kościół zamkowy..., cz. 3, W., 1916, str. 50, 51, 52.

²⁵ Kad gyventi šiaurės kraštuose jam buvo ne taip jau bloga, rodo ir tai, kad jis iš Ispanijos parsitraukė du savo brolius: vieną, Martyną, randame pas Prūsijos kunigaikštį Albrechtą (1551 m.), o kitas 1562 m. įrašytas Krokuvos universiteto matrikulose: Joannes Joannis Roizius Maureus dioec. Caesaraugustanensis. Reikia manyti, kad jo broliai nebūtų ryžęsi važiuoti į tolimą šiaurę, jei būtų gavę blogų žinių apie materialinį savo giminaičio gyvenimą.

apie savo piniginius reikalus ir materialinį gyvenimą kalba visai atvirkščiai: jis dažnai pabrėžia savo neturtingumą, todėl ir „elgetauja“, prašinėdamas iš didikų ir kitų turtingų žmonių pinigų ir dovanų²⁶. Didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui jis neduoda ramybės, vis maldaudamas arba jam priklausančių, bet dar neišmokėtų, arba dar norimų gauti pinigų. M. Radvilą Rudąjį ir kitus prašo tarpininkauti, kad kunigaikštis duotų jam daugiau dovanų (pvz., Luokės parapiją, kurios, atrodo, negavo). Panašiais reikalais jis kreipiasi ir į A. Rotundą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininką J. Chodkevičių jis prašo, kad greičiau jam būtų išmokėta metinė alga. Iš kitų didikų jis maldauja savo žemaitukams žirgams geresnio tvarto, avių, prašo atiduoti pažadėtus žirgus, kailius. Randame Roizijaus eilių, kur jis dėkoja už padovanotą auksą, malkas, už brangakmenius, už svetingą priėmimą, už atsiųstas žuvis, už dovanotą žirgą ir pan. Jis rašo eiles ir pagal užsakymą. Pavyzdžiui, vienas kilmingas lietuvis už eiles vestuvėms pažadėjo duoti žirgą. Bet kai tas žadėtosios dovanos neatsiunčia, Roizijus „gauna įkvėpimą“ parašyti eilėraštį, kur reikalauja, kad pažadas vis dėlto būtų ištesėtas. Jis net pajuokauja, kad pažadėtasis žirgas arba iš tvarto esąs pabėgęs, arba susirgęs kojų podagra:

Sed, puto, vel stabilis fugit vel tarda podagra
Languida promissi crura ligavit equi. (II, p. 201.)

Prisimenant tai, kaip jautriai Roizijus reagavo į pajamingų vietų netekimą Žemaičiuose ir kaip griežtai dėl to jis pakeitė savo nuomonę apie juos ir Medininkus, galima kalbėti apie vieną iš jo poezijos ypatybių: ryškų materialinių gėrybių siekimą. Jos sudarė pagrindinį Lietuvos „vilionių“ objektą.

Bet mums, gal būt, svarbiau ne tiek paties Roizijaus ekonominius siekius nustatyti, kiek išryškinti to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonomines ir kultūrines tendencijas. Tuo atžvilgiu Roizijaus poezija kaip tik tinka, sudarydama ryškų ūkinių ir visuomeninių santykių vaizdą.

Nuo XVI amž. pradžios Lietuvoje sparčiai vystosi vidaus ir užsienio prekyba, plečiasi piniginiai santykiai, greitai auga jos miestai, ypač sostinė Vilnius. Prekybiniai bei piniginiai santykiai giliai paliečia ir kaimą, priversdami feodalus suintensyvinti žemės ūkį ir tuo pačiu padidinti valstiečių išnaudojimą. Visa tai žinoma iš mokslinės literatūros ir gana plačiai atsispindi to meto grožinėje literatūroje.

Jau M. Husovianas norėjo atkreipti Europos pirklių dėmesį į tai, kad Lietuvos miškuose slypi neišsenkami turtai, kuriuos galima imti neribotais kiekiais, jei tik čion atvykstama su pinigais. Iš jo poemos apie lietuviškąjį taurą paaiškėja, kad pinigų labai nori miškų ir laukų savininkas — feodalas: jis ne dėl to mėgaujasi žaliaisiais miškais, kad jie jam gražūs, o dėl to, kad jie teikia daug gėrybių. Už miškų ir laukų gėrybes jis gauna pinigų, už kuriuos gali įsigyti iš svetimų kraštų atvežamų prekių. Apskritai, Husovianas daro išvadą, kad Lietuvos gamtos turtai esą vertingesni už pinigus ir auksą:

Hac (silva) sibi divitiae rutilo gens praetulit auro
Se putat is merito maius habere nihil.²⁷ (Taur., eil. 239—240.)

²⁶ Plg. II, p. 24: Tu, rex, cras, inquis, numerare, o Petre, iubebo. Nec cras hoc multa iam mihi luce venit. Ne mihi cras repetas invisum saepius istud, Dic, rex, simplicius: i, moriame fame. (Tu, karaliau sakai: liepsiu išmokėti ryt iš ryto, bet tas rytas neatėjo pas mane jau įdienojus. Nekartodamas daugiau man to prakeikto ryto, sakyk, karaliau, paprasčiau: eik ir numirk badu.)

²⁷ To miško turtus ši tauta įvertino labiau už rausvąjį auksą ir teisingai mano, jog ji už juos nieko neturi reikšmingesnio.

Dėmesio ūkiniams bei prekybiniams reikalams padidėjimas atsispindi ir poemoje „Apie Lietuvos upę Nemuną“ („De fluvio Memela Lithuaniae“, 1553). Jos autorius Adomas Šrėteris pasiryžęs išgarsinti tuos, kurie padarė Nemuno vagą praeinamą laivams ir tinkamą laivybai, nes tas darbas teikia didžiulę naudą ir „begalines paslaugas“ Lietuvos gyventojams, pirkliams, visai karalystei ir karaliaus išdui. Visi tie, kurie buvo prisidėję prie Nemuno vagos tvarkymo, gerai suprato, kad ši Lietuvos upė, pritaikyta plaukioti laivams, duotų „karališkus... vaisius“ („regales... fructus“). Su Nemuno vagos panaudojimu laivybai ir prekybai autorius sieja būsimą Lietuvos valstybės sužydėjimą:

Lithuaniae clarum illa praedicat statum. .²⁸

Bet nė vienas kalbamojo laikotarpio rašytojas nepateikia tokio ryškaus vaizdo, kuris parodytų šitokį to meto valdančiųjų sluoksnių turto ir pinigų troškimą, kokį yra pavaizdavęs Roizijus savo satyriniame eilėraštyje „De nummo omnipotenti“ („Apie visagalį pinigą“). Šio eilėraščio turinys yra toks.

Jokios vertės neturi tas, kurio kasoje nėra pinigų; o kas jų turi, to ir vertė nemenka. Turtingasis norėdamas gali pakeisti kvadratą skrituliu, įsakyti sniegui pajuosti, šviesai aptemti, tamsiai nakčiai nušvisti, o šiltooms vasaros dienoms pastirti nuo šalčio. Jei turtingas žmogus pageidautų, laukas būtų lygus, kur neseniai buvo kalnas, arba kur tyvuliavo plačiuose laukuose vandens didžiuliai plotai — iškiltų kalnas, neperskrendamas net lengvasparniams paukščiams. Pinigas atriša protingųjų liežuvius ir atveria jų širdis, pinigas tave globoja ir neteisioje byloje. Jo paskatinta klastinga gyvenimo draugė priverčia savo vyrą prieš laiką nužengti į mirties kapą, už pinigą perkama meilė, už pinigus savo mieluosius vaikus parduoda motina, už pinigą įgyjama švelni ištikimybė. Ko kas negirdėjo, ko kas neregėjo, jeigu tik bus atlyginimas, pamatys ir išgirs. Turtingasis įsigis visa tai, kas tik regėta, kas tik girdėta. Pinigas turi ausis, o akys visada jo žinioje. Už dovaną tas, kuris ką nors girdėjo, paneigs ir bus kurčias. Valdžia savo sprendimus parduoda už pinigą, ir tasai, kuris seniai turėjo būti varnų sulestas, yra gyvas. Našlaičiams, motinoms, netekusioms vyrų, ir tiems, kurie negali žarstyti pinigų, belieka tik liūdesys. Tas, kuris neturi pinigų, teišmoksta pasitraukti iš kelio piniguočiui. Jei negali užkariauti miesto ir veltui daužai jo mūrus jėga, duok pinigų, ir jie tau atsivers. Pinigas ir popiežių, ir karalių nugalėtojas. Jų širdis ir burnas jis kreipia, kur nori. Tai, ką neseniai buvo atmetę ir griežtais žodžiais pasmerkę, gali vėl pamilti, jei tik sužvilgės pinigas. Taip pinigas valdo pasaulį vienu galvos linktelėjimu. Jis pardavinėja vaivados vietą ir grasinančių veidu sėdi aukštajame soste. Jis įkopia į aukštuosius altorius, būdamas nevertas net žemųjų; jis valdo už daug pinigų pirktą vyskupo lazdą ir dešiniąją daro kryžius, nors jį patį reikia nukryžiuoti. Jis vertas tik tvarto, o bučiuoja altorių.

Eilėraščio gale poetas klausia: „Kur tu, galingasis pinige, neprasisverkbsi? Valdai viską ir savo valdžią išpleti visai žemei. Taigi, jei tavo valdžia, kurią tu turi žemėje, būtų lygiai tokia pat ir danguje, visagaliu tave, pinige, reiktų mums pavadinti“.

Taip buvo ne tik Lietuvoje. Tasai aukso troškulys tapo akstinu veikti ir Vakarų Europoje. Gražiai ir vaizdingai apie tai kalba marksizmo klasikai:

„Dar daug laiko prieš tai, kai riterinių pilių sienos buvo pradaužtos naujų ginklų šūviais, jų pagrindai iš apačios buvo pakasti pinigų“.

²⁸ Lietuvai ji spėja garsingą gerovę...

„Iki kokio laipsnio XV amžiaus gale pinigai iš apačios pakasė ir griovė iš vidaus feodalizmą, aiškiai matyti iš to aukso troškulio, kuris tuo laikotarpiu užvaldė Vakarų Europą; *aukso* ieškojo portugalai Afrikos krantuose, Indijoje. visuose Tolimuosiuose Rytuose; *auksas* buvo tasai magiškas žodis, kuris vijo ispanus per Atlanto vandenyną; *auksas* — štai, ko pirmiausia reikalavo baltasis, kai tikėtai jis išlipdavo į naujai at-
rastą krantą“²⁹.

Aukso ir pinigų troškulys atvarydavo Vakarų Europos pirklius ir į tolimos šiaurės kraštus — Lietuvos ir Maskvos didžiąsias kunigaikštystes. Jau XVI amž. pradžioje jas pasiekdavo Italijos pirkliai. Tai mini, pavyzdžiui, Paulius Jovijus iš Novokomo³⁰. Prekybiniais ryšiais su šiais šiaurės kraštais buvo suinteresuotas popiežius Leonas X, o taip pat toks svarbus prekybos centras, kaip Genuja. Kadangi tiesioginis kelias į Indiją buvo kontroliuojamas turkų, įsigalėjusių Viduržemio jūros rytiniame baseine, Juodojoje jūroje ir Artimųjų Rytų teritorijoje, tai Italijos pirkliai ieškojo kelių į Rytus per Lietuvos ir Rusų valstybių žemes. Nemaža pirklių į Lietuvą pateko po to, kai čia atitekėjo italų kunigaikštystė Bona. Per juos Lietuvos prekyba paplito naujausios rūšies prekės, prabangūs drabužiai, kvepalai, vynai, pietų vaisiai, prieskoniai ir pan.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybinius ryšius su Rytais yra aprašęs Mykolas Lietuvis, kuris į pirmąją vietą kėlė Kijevo miestą. Į Kijevą upėmis suplaukiančios ne tik vietinio pobūdžio gėrybės, kaip: žuvis, mėsa, kailiai, medus, bet karavanais ateinančios ir įvairios egzotinės prekės: brangakmeniai, aukso gijos, šilkas, kvepalai, pipirai ir kt. Visa tai esą atgabenama iš Azijos, Persijos, Indijos, Arabijos, Sirijos. Iš tokios plačios prekybos pelnydavęsi Kijevo gyventojai ir didysis kunigaikštis. Kaip tik dėl to ir pyksta „Papročių“ autorius Mykolas Lietuvis ant Lietuvos didikų, kurie, užuot skatinę užsienio pirklius važiuoti į Lietuvą ir gabenti į ją auksą ir pinigus, tuština valstybės iždą, pirkdami svetur tokius daiktus ir prabangos reikmenis, kurių pakankamai yra savo krašte. Šiuo atžvilgiu jis giria maskviečius, kurie, gausiai turėdami sabalų kailių, patys jų nenešioja, o siunčia juos į Lietuvą ir už tai parsivežą aukso³¹.

Ryšium su tokiomis ekonominio ir kultūrinio gyvenimo aplinkybėmis Lietuvoje ir kituose kraštuose Roizijaus poezija ūkine tematika nėra kuo nors labai išsiskirianti ir nelaukta. Ji yra vienas iš to laikotarpio Lietuvos ekonominio pakilimo liudininkų, savo ryškiu hiperboliškumu ir aiškiu asmeniškumu bent kiek išsiskirianti iš kitų savo meto rašytojų kūrybos, kur daugiau vyravo feodalių ir valdovų interesai. Tuo atžvilgiu Roizijaus poezija labiau priartėja prie italų kai kurių poezijos pavyzdžių, kur asmeniškumas ekonominiais reikalais buvo tapęs ne tik tiesiogine materialinių gėrybių siekimo išraiška, bet ir tam tikra literatūrine maniera (pvz., Fr. Filelfas, žurnalistas Aretinas). Todėl gali pasitaikyti tokių atvejų, kai Roizijaus poezijos nebus galima panaudoti jo asmeniui charakterizuoti, bet apskritai ji aiškiai parodo, kuri buvo viena iš tų svarbiausių priežasčių, paskatinusių bei suviliojusių Roizijų atvykti į Lietuvą ir čia pasilikti ligi savo mirties. Tasai ekonominis faktorius pririšo jį prie „suspaustosios šalčio ir žiemo nugairintosios“ Lietuvos ir skatino jį vis daugiau įsitraukti į to meto Lietuvos visuomeninį, politinį ir kultūrinį gyvenimą. Visa tai atsispindi ir jo poezijoje.

²⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения., т. XVI, ч. 1, 1937, стр. 442.

³⁰ De legatione Basilii, Magni Principis Moscoviae, ad Clementem VII, Pontificem Maximum. (Herberstein, S., Rerum Moscovitarum commentarii. Basileae, 1571, p. 158.)

³¹ De moribus..., Basileae, 1615, sk. 2,9.

Dvaro ir liaudies gyvenimo atspindžiai. Jau iš to, kas ligi šiol kalbėta apie Roizijų, išaiškėja, kad jis visų pirma buvo karaliaus dvaro ir feodalinės diduomenės poetas. Toks jis yra tiek tematinio, tiek idėjinio atžvilgiu. Savo poeziją, ypač spausdintąją, jis skiria feodaliniams didikams ginti ir šlovinti, reikšmingiausiems jų gyvenimo įvykiams pažymėti. Tuo metu, kai karaliaus ir feodalinės diduomenės dvaruose kaupėsi didžiulės materialinės gėrybės ir susidarė palankiausios aplinkybės kultūrinei veiklai, o taip pat galimybė išspausdinti savo kūrybą, Roizijaus noras tarnauti dvarui nebuvo kokia nors išimtis, o greičiau bendra to meto feodalinės kultūros žymė. Visi to meto Lietuvos—Lenkijos poetai priklausė daugiau ar mažiau nuo dvaro, nuo bažnytinių ar pasaulietinių didikų, ir ne Roizijus buvo tokios poezijos pradininkas. Mikalojus Husovianas, Paulius iš Krosnos, Jonas iš Vislicos, Andrius Kricijus, Jonas Dantiskas, Klemensas Janicijus ir kiti jau prieš Roizijų buvo paskyrę savo poetinį talentą feodalinio dvaro tarnybai.

Apskritai Roizijus remiasi feodalų, didikų ir didelės dalies bajorų pažiūromis, teigiamai vertindamas ir tokį svarbų to meto politinį įvykį, kaip Liublino unija. Pasak jo, unija padariusi Lietuvos—Lenkijos valstybę galingą. Tai esąs dviejų lygių valstybių susijungimas, kai nė viena iš jų negalinti būti laikoma galva ar kojomis. Liublino unija sujungusi du valstybės kūnus į vieną.

*Fecitque ex gmino corpore corpus idem.*³²

Jo poezijoje atsispindi kova tarp Lietuvos ir Lenkijos valdančiųjų sluoksnių, kuri vyko dėl unijos. Tai aiškiai matyti tose jo eilėse, kuriomis jis kreipiasi į Zemaičių seniūną Joną Katkevičių (Chodkevičių), klausdamas, kodėl šis nevalgęs ir nemiegęs, kodėl raudas dėl to, kad Lietuva susijungė su Lenkija. Tas valstybes sujungęs dievas ir karalius, ir todėl Katkevičius nieko nepadarysiąs, net jei jis būtų antrasis Ciceronas ar Demostenas³³. Poetas rašo, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Liubline, kuriems vadovavo M. Radvila Rudasis ir Jonas Katkevičius, beveik suardę karaliaus ir lenkų planus, taip ilgai pastarųjų rengtus. Iš tikrųjų tie planai būtų ir suirę, jei Lietuvoje nebūtų buvę didikų ir bajorų, kurie dėl savo luominių interesų ir lenkiškųjų „aukso laisvių“ siekimo nebūtų jų palaikę. Juk ir šie didikai iš principo sutiko su unija, tik norėjo, kad ir toliau pasilikty dvi atskiros valstybės ir vienas karalius. Tačiau lenkai siekė, kad unijos ryšiai būtų artimesni, ir kad tuo būdu jie galėtų turėti didesnę ekonominę bei politinę įtaką. Lietuvos didikai tik tiek prieštaravo, kiek unija galėjo pakenkti jų interesams. Todėl Roizijus apie Radvilą kalba ne kaip unijos priešą, o apskritai išreiškia Lietuvos bajorijos bei didikų prolenkiškosios dalies siekius.

Tačiau mums įdomesnė yra ta Roizijaus poezijos dalis, kurioje jis, nors ir būdamas dvaro poetas, vis dėlto kritiškai pažvelgia į supantį gyvenimą, atskleidžia dvaro gyvenimo veidmainiškumą ir savanaudiškumą. Ryškų jo vaizdą Roizijus pateikia, pavyzdžiui, eilėraštyje „De arte adulandi“ („Apie pataikavimo meną“). Jo turinys yra toks.

Jei nori įsiteikti turtینگam šykštuoliui, girk jo turtus ir patark, kad geriau laikyti pinigų geležinėje skrynioje, o ne puošti brangiais karoliais, rūbais ir žiedais. Tegu tau visada teka iš burnos malonių žodžių srovė: puošk visus be saiko titulais, kartok tai, kuo kas giriasi. Kiek kas save aukština, tiek ir tu jį kelk, ir dar aukščiau. Tegu jis puikuojasi savo

³² Iš dviejų kūnų jį padarė vieną kūną, II, p. 128. Plg. ir II, p. 274—277.

³³ Tullius ut fueris tamquam lituanicus alter
Et demostheneum viceris eloquium.
Contra fata Deum regisque ea tacta volentis.
Non est consilium, grande sed ire nefas.

didingumu ir telaiko save antruoju Atlantu ar dar kuo nors didesniu. Kai jis išeina iš namų, tu jį švelniai pasveikink, palinkėk jam tūkstančio metų, kad jis gyventų ligi pasaulio pabaigos. Reikia patikti protingam ir kvailam, gyventi gudriai klatingam, užleisti vietą, patarnauti, jei tai nieko nekainuoja. Sypsokis sutiktajam, pirmas jį prakalbink, linkėk jam sveikatos, kalbėk jam apie tai, kuo jis labiausiai domisi. Ką jis teigia, ir tu teik, ką jis neigia, ir tu neik, o girk jį daugiau, kai jo nėra, o yra tie kurie jam apie tai praneš, nes žmonės mėgsta būti labiau giriami, kai jų nėra. Kai jis liūdi, ir tu liūdėk, kai jis kenčia, tai ir tu, lyg kentėdamas, ramink, kai jis linksmas, tai ir tu būk linksmas. Tik vienas patarimas — įsiteikti reikia be didelių išlaidų, panašiai, kaip meškeriotojas mažu kabliuku kartais pagauna ir didžiulę žuvį. Duodant kad ir nedidelę dovaną, labai svarbu rasti formą, laiką ir atitinkamų žodžių. O pinigų skolinti nevalia niekam, net ir brangiam draugui, jei nenori netekti ir pinigų, ir draugo. Reikia mokėti atsikalbinėti ir būti retoriumi, kuris rūmuose daugiausia gali („Nostris hodie qui plurimus aulis“). Taigi, tu žodžiu pasirodyk esąs visų draugas, o iš tikrųjų visur ir visada būk sau ištikimiausias draugas. . .

Dar griežčiau, negu šiame satyriniame kūrinyje apie dvarą ir jo gyvenimą, Roizijus kalba eilėraštyje, pavadintame tiesiog „De servitute aulica“ („Apie dvaro vergiją“):

Multa ferenda tibi, misera qui vivis in aula;
 Sed nequeas, quamvis ferreus, illa pati. . .
 Carcer debuerat, non aulica vita, vocari
 Hic ubi captivo vivitur arbitrio.³⁴ (II, p. 382—383.)

Vis dėlto Roizijus netoli tenueina su šia dvaro kritika. Jis neatsako dvaro tarnybos ir pripažįsta, jog būtina jame pasilikti, pasirodo esąs feodališkų pažiūrų toje savo poezijoje, kur kalba apie kaimo ir miesto liaudį.

Jau anksčiau Fr. Modrevijus Lenkijoje, Mykolas Lietuvis Lietuvoje buvo pasisakę prieš sauvalę, baudžiant valstiečius mirties bausme. Pats Roizijus buvo pritaręs šiai kritikai, ragindamas rašyti apie tokią netikusią teismo praktiką ir, esant reikalui, pasiekti „dangų ir pragaro tam-są“³⁵. Tačiau savo veikale „Decisiones“ jis jau rašo, jog tai esą galima pateisinti, nes Lietuvos bei Lenkijos valstiečiai per daug linkę į vagystes³⁶.

Panašiomis ydomis Roizijus apdovanoja Žemaičių valstiečius, kurių charakteristikai yra paskyręs eilėraštį „De rusticis Samogiticis“ („Apie Žemaičių valstiečius“):

Ver quot habet flores, autumnus poma, quot aestas
 Torrida fert spicas, horrida bruma nives:
 Vana tot, ignarus veri, mendacia fingit
 Rusticus et nectit tot Samogita dolos.
 Integra nobilibus, sit civibus integra: nullam
 Iis, qui rura colunt, discimus esse fidem.³⁷

³⁴ Daug reikės iškentėti tau, kuris gyveni nelaimingame dvare. Bet neužteks tau jėgų tai iškęsti, nors ir geležinis tu būtum. Jis turėjo būti pavadintas kalėjimu, o ne dvaro gyvenimu, nes ten žmogaus valia pavergta.

³⁵ Postquam numina nil meliora iuvant, Acherunta movendum, II, p. 207.

³⁶ III, p. 393—395.

³⁷ Kiek pavasarį yra gėlių, rudenį obuolių, kiek karštą vasarą varpų, o šaltą žiemą snaigų, tiek, nepažindamas tiesos, prasimano tuščių melagysčių ir tiek prirezga klasių Žemaičių valstietis. Ištikimybė kilmingųjų, miestiečių nesugriauinama, betgi tie, kurie gyvena kaimuose, kaip patyrėme, neturi jokios ištikimybės.

Sitaip charakterizuoti savo žmones Žemaičių kanauninką ir Kražių kleboną, gal būt, skatino tas faktas, kad tuo metu, kai ten gyveno Roizijus, buvo dar pagonystės liekanų, ir jis, kaip bažnyčios atstovas, jų nepateisino. Bet nepatenkintas savo valstiečiais Roizijus veikusiai buvo dėl to, kad jie blogai duodavo parapijos dešimtinę ir apskritai blogai mokėdavo mokesčius valdžiai. Konkrečių tokio atsiliepimo apie Žemaičių valstiečius pagrindą, galimas daiktas, sudarė gana platus valstiečių bruzdėjimas Rietavo ir Gondingos valsčiuose. Valstiečiai buvo kaltinami nesumokėję visų ar dalies 1554 ir 1555 m. mokesčių, o jie prieštaraudami sakėsi, kad tuos mokesčius atidavė tijūnui. Be to, kaip tik tuo metu valstiečiai nužudė Rietavo valsčiaus vaitą. Jų byla pasiekė didįjį kunigaikštį Žygimantą Augustą, kuris pripažino, kad valstiečiai melagingai apskundę savo tijūną, ir bruzdėjimo vadus, taip pat tuos, kurie nužudė tijūną, nuteisė mirti³⁸.

Pasirodo, kad nepasitenkinimas Žemaičiais iš Roizijaus pusės buvo dar platesnio pobūdžio ir lietė ne tik valstiečius, bet ir bažnytinę Medininkų vyresnybę: mat, ji ėmė aiškiai linkti į reformacijos pusę. Roizijui reikalai geriau klostėsi, kai buvo gyvas jo draugas, globėjas ir bendradarbis teisės srityje Žemaičių vyskupas Domanovijus (jis mirė 1563 m.). Po jo mirties padėtis pasikeitė Roizijaus nenaudai³⁹. Jei anksčiau Roizijus gyrė Medininkus, tai dabar jo nuomonė griežtai pasikeitė: Žemaičių vyskupystės sostinės turįs vengti kiekvienas keleivis:

Heu fuge crudeles terras, fuge barbara tecta
Mednicii, depulsa, procul pax exsulat omnis
Unde gravisque bonis ubi sola licentia regnat,
Quam fugitans sese ad superos Astraea recepit
Indignate olim, haud nostris ventura sub annis...⁴⁰

Matyt, tada Roizijus neteko savo valdų Žemaičiuose.

Bet ne tik Žemaitiją ir jos valstiečius Roizijus nekaip vertino: panašios nuomonės jis yra ir apie Rytų Lietuvos valstiečius. Tai labai aiškiai matyti iš jo pagal italų madą parašyto makaroninio eilėraščio „In Lituanicam peregrinationem“ („Eilės apie kelionę į Lietuvą“).

Jei koks nors svetimšalis keliautų per Lietuvos miestus ir vyktų į Vilnių arba iš jo išvyktų, tegu pasiimtas ruginės arba baltos duonos. Be vežimo vyktų, apsigautų. Į tą kelionę tu turi gabentis visko, ko tik reikia, netgi druskos, nes Lietuvoje nieko nesą. Keleivis turįs prisipilti indą gero alaus, nestokoti šviežio ar seno medaus. O jei jis mėgtų vyną, tegu vežasi ir vyno, nes visu keliu jo niekur nenusipirksiąs, net jei ir brangiai mokėtų už lašą. Jei keleivis neturėtų savo indo gerti, tai turėtų naudotis priskretusiu puodeliu, iš kurio ką tik gėrė smerdai mužikai. Vietos žmonės neturį nė žvakides. Tam jie padeda ruginės duonos gabalą su skylė viduryje. Jei keleivis neturėtų patalinės, gautų glėbį šiaudų. Vietoj lovos jam duotų

³⁸ Plg. Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 191.

³⁹ Regenvolscius, A. d. r., Systema... Trajecti ad Rhenum, 1652, p. 80—81. Tą pasikeitimą jis aiškina tuo, jog Žemaičių vyskupas Jurgis Petkūnas linkęs į reformaciją: Georgius Petrivicius, Samogitiae Episcopus, penitus desciverat ad Lutheranismum, teste Piasecio Chron. p. 49. Tačiau, kaip rodo Jurgio Petkūno testamentas, gyvenimo pabaigoje jį jau „tvarkė“ jėzuitai. Apie Roizijaus nepasitenkinimą Žemaičiais plg. M. Valančiaus (Žemaičių vyskupystė, p. 94) žodžius: „Nepadorus tas dvasiškos vyresnybės elgimasis visiems nepatiko, tačiau nieks nedrįso į jų tarpą kištis. Pirmasis Roizijus, ir pats kanauninkas, raštais ir priežodžiais pradėjo po truputį juos bausti; mažai kas tačiau jo beklause“.

⁴⁰ Vargas tau, keleivi, venk tų žiauriųjų žemių, venk tų barbariškų Medininkų namų; ten nėra jokios taikos, nes ji išvaryta iš ten; ten gerieji prispausti sunkios sauvės; jos vengdama ir nepakęsdama teisingumo deivė Astrėja kadaise pasitraukė pas aukštuosius dievus, bet ji neketina sugrįžti ir mūsų metu.

suolą. Jei lauke būtų šalta, jam tektų miegoti tamsioje trobelėje, kur die-na atrodytų kaip naktis, nes visur pilna dūmų. Jei tu gulėtum tarp karvių ir švelnių veršelių, tau nereiktų ir žadintojo: maži paršeliai su savo motina prikeltų tave, nors tu miegotum kaip akmuo. Nepaliautų tavęs graužusi per visą naktį smirdinti blakė...

Apie Lietuvos valstiečių neturtą ir vargą Roizijus kalba ir savo eilėse, skirtose Jonui Pranciškui Kanobijui, kurį popiežius pasiuntė į Maskvą, kad šis pakviestų Ivaną IV į Tridento konciliumą (1561). Toji kelionė baigėsi nesėkmingai, nes pasiuntinio nepraleido Zygmantas Augustas. Roizijus popiežiaus pasiuntinį supažindina su kelione, kuri jo laukianti, vykstant iš Vilniaus Maskvos linkui.

Apskritai, tai esanti sunki kelionė, ir tik didelė kantrybė galinti ją įveikti. Mat, reikia vykti per kraštą, kur gyvena labai neturtingi žmonės (*gentes omnium egenae*). Jie esą ir labai nekultūringi, o taip pat nepažįstą gerų papročių. Čia neaugą nei javai, nei vaisiai, nei vynuogės, nes būna žiuri žiema ir siaučia šalčiai. Poilsiai apsistoti esą galima tik blogai iš rąstų suręstose ir prirūkusiose trobose. Gauti ką nors geresnio iš maisto produktų, keleivis tegu nesitikys: ten tik juoda duona. Gulėti teksią ant žemės, gerti iš šaltinių ar iš balų, kurių esą daug. Taigi, Roizijus kaip ir anksčiau, daro išvadą, kad, jei nieko nesivežtų vežime, keleivio laukias badas ir troškulys. Toks keleivis veltui kreiptų savo žvilgsnį į tėviškę pusę, atsimindamas gausų stalą⁴¹. Siose eilutėse skaitytojui nesunku pastebėti autoriaus — feodalinio dvaro tarnautojo — išdidumą ir panieką paprastiems kaimo žmonėms, net ispanišką patriotizmą, giriantį savo tėvynės turtingumą.

Roizijaus eilės mums įdomios ir tuo, kad jose atsispindi sunki to meto Lietuvos valstiečių dalia. Apie tai, jog poetas bendrais bruožais teisingai pavaizduoja sunkų XVI a. Lietuvos valstiečių gyvenimą, galime spręsti ir iš kitų literatūrinių šaltinių, pavyzdžiui, iš Aleksandro Gvaninio⁴² istorijos.

Gvaninis, kaip ir Roizijus (tik su tuo skirtumu, jog jaučiama tam tikra užuojauta), pasakoja, kad valstiečių gyvenimas Lietuvos dvaruose ir kaimuose buvęs tiesiog vergiškas (*gravi servitute oppressa*). Kiekvienas feodalas su savo tarnais nebūdžiamas galėdavęs įsiveržti į valstiečio namus ir daryti, kas jam patikę. Jis galėdavęs imti maistą ir kitokius jam patikusius daiktus, net nuplakti žmones. Valstiečiai negalėję rasti jokios teisybės. Be pinigų ir dovanų jie niekur negalėję prieiti. Apskritai, Gvaninis daro išvadą, kad Lietuvoje kiekvienas teisėjo žodis esąs auksas (*unumquodque verbum iudicis* ir *Lithuania aurum est*). Sunki valstiečiams baudžiava: jie penkias, kai kada ir šešias dienas per savaitę dirbą savo ponams. Savo darbams jie tegalį skirti pirmadienį, o dažniausiai — tik sekmadienį. Todėl kaimo žmonės jokių švenčių nešvenčia, o dirbą žemę, piauną javus ir pievas. Tris ar keturis kartus per metus jie turį mokėti mokesčius valstybės gynybai, o, be to, dar apdedami mokesčiais bei duoklėmis savo ponui. Jie valgą tik juodą bėralinę duoną, neištenką geresniam drabužiui ir pan.

Apie sunkų valstiečių gyvenimą anksčiau yra kalbėjęs Mykolas Lie-tuvis⁴³. Tuo būdu Roizijus ne ką teprasimanė ir apskritai teisingai pavaiz-davo kaimo gyvenimą, nors ir neužjausdamas valstiečių.

⁴¹ I, p. 211.

⁴² Guagnini, A., *Sarmatiae Europae descriptio...*, Cracoviae, 1578, fol. 28. Plg. taip pat: Jurginis, J., *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962, p. 274—275.

⁴³ *De moribus...*, Basileae, 1615, sk. 3, 4.

Betgi, pagal Roizijų, nedaug ką geresnis gyvenimas ir mieste, netgi sostinėje Vilniuje, kur siaučiančios ligos, badas ir plėšikai. Apie tai jis rašo eilėraštyje „Facies urbis Vilnae“ („Vilniaus miesto veidas“):

Saeva fames, saevus morbus, latro saevior omnem
Devebant Vilnam: compita templa, domos.
Haec tria grassantur mala passim cunctaque complent
Funeribus. Quaeras si reperire modum:
Esca famem, morbos tollat medicina, latrones
Quae tollat, nulla, est, hei mihi, iustitia.⁴⁴ (II, p. 270.)

Kitame eilėraštyje poetas, žaisdamas lotynų kalbos žodžiais (sica — durklas, sicarius — plėšikas ir siccus — sausas) taip kalba apie plėšikavimą Vilniuje:

Sunt siccae mihi iam fauces et guttura sicca,
Et sicco haud siccas persequor ore neces,
Dum clamo in madidas, sicarie, sanguine sicas,
Cive quibus caeso moenia nostra reples.
Clamo, sed, heu, frustra; et terris ego misceo coelum,
Tu, scelus, a coelo nil tibi triste times.⁴⁵ (Ten pat.)

Dėl to Roizijus kreipiasi į Žygimantą Augustą, pabrėždamas jo, kaip valdovo, bejėgiškumą įvesti tvarką Vilniuje ir apsaugoti sostinės gyventojams. Didysis kunigaikštis pasidalijęs Vilniuje valdžią su plėšikais: diena priklausanči jam, o naktis — plėšikams:

Lux, Auguste, tua est, nox est, Auguste, latronum.
Sic, rex, Vilna suum dividit imperium.
Rex, tua tot dies Vilnae est, nox est latronum.
Hos tolle aut perit dimidium imperii.⁴⁶ (II, p. 17.)

Roizijus, kaip poetas, ir šiuo atveju iš dalies perdeda, bet negalima iš esmės nuneigti to, ką jis pasakoja apie Vilniaus miesto vargus. Didysis kunigaikštis iš tikrųjų negalėjo garantuoti miesto gyventojams saugumo, nes ne visas miestas jam priklausė; dalis jo priklausė feodalų, visų pirma bažnytinių, jurisdikcijai („jurzdikai“). Vilniuje tokias „jurzdikas“ turėjo vyskupas, kapitula, pravoslavų arkivyskupas, vienuolynai, pasauliečiai didikai. Stambiosios „jurzdikos“ sudarė lyg atskiras valstybėles. Tokiu atveju būdavo labai sunku teisti ir bausti nusikaltėlius, nes jie, slėpdamiesi nuo pono ar rotušės teismo, bėgiodavo iš vienos „jurzdikos“ į kitą⁴⁷. Nusikaltimai tuo labiau didėjo, kad, kaip pasakoja Mykolas Lietuvis, ponai, be kurių sutikimo negalima buvo suimti nusikaltėlių, kartais patys palaikydavo nusikaltėlius, panaudodami juos savo interesais⁴⁸.

Pridėjus dar tai, kad neretas svečias Lietuvoje buvo badas, epidemijos, kad ilgą laiką Vilniuje buvo karaliaus dvaras, kuris net nederliaus ir bado metais nesumažindavo savo didžiulių išlaidų puotoms ir visokiai prabangai, o taip pat prisiminus, kad beveik per visą XVI amžių Lietuvos

⁴⁴ Žiaurus badas, žiauri liga, dar žiauresnis plėšikas niokoja visą Vilnių: kryžkelės, bažnyčias, namus. Tos trys nelaimės vaikšto visur ir visur skleidžia mirtį. Klausi, ar yra prieš tai priemonių: maistas badą, ligą naikina vaistai, o teisningumo, kuris išnaikintų plėšikus, nėra jokio.

⁴⁵ Man išdžiūvo gerklė ir gomurys išdžiūvo, išdžiūvusią burną bešaukiant prieš liejančias kraują žudynes, šaukiant suvaldyti tavo, plėšike, drėgną nuo kraujo durklą, kuriuo tu pripildai piliečių lavonų mūsų miesto sienas. Saukiu, bet, deja, veltui; aš maišau žemę su dangum, o tu, nusikaltėli, dangaus visai nepaisai.

⁴⁶ Diena, Auguste, yra tavo, naktis, Auguste, plėšikų; taip, karaliau, Vilnius pasidalijo savo valdžią...

⁴⁷ Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 202—203.

⁴⁸ „Die moribus“..., Basileae, 1615, sk. 4.

valstybę niokojo ir alino nuolatiniai karai, galima įsivaizduoti, kad Roizijaus sukurtas Vilniaus vaizdas nėra labai perdėtas, ir nedaug atitolsta nuo faktiškos padėties.

Kaltindamas valdovą, kad jo valdžia nepajėgia apsaugoti pavaldinių gyvybės ir turto, kad nėra teisingumo, Roizijus išreiškia ir savo paties politines bei teises pažiūras. Jis yra „jurzdikų“ ir visokio susiskaldymo priešininkas. Kaip romėnų teisės šalininkas ir Habsburgų absoliutizmo gerbėjas, kritikuodamas siūlo sustiprinti karaliaus valdžią. Bet kadangi ji, įsigalint didikams ir bajorams, kasmet vis labiau smuko, tai Roizijus su tokiais savo pasiūlymais juo toliau, juo daugiau pritilsta.

Apskritai, Roizijaus akiratis socialiniu bei ekonominiu atžvilgiu yra siauras ir ribotas. Jis neapima plačiau, negu siekia dvaro ir jo paties interesai. Bet, kaip matėme šiame skyrelyje, jo poezijoje yra gana ryškių ir įtikinamų duomenų apie Lietuvos liaudies gyvenimą, apie jos priešpaulę ir vargą. Tuo atžvilgiu jo poetinė kūryba ir vertingiausia.

Roizijaus poezija apie Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Visų pirma reikia išskirti tą jo poeziją, kuri liečia knygas. Mat, Roizijus to meto kultūros gyvenime dalyvavo ne tik savo originaliais raštais, bet ir platindamas kitų autorių knygas. Poetas jas rinko, kaupė, pridėjęs joms poetinius lyderščius, siuntinėjo savo globėjams, draugams ir pažįstamiems. Dovanojamos knygomis jis stengėsi palaikyti draugiškus ar net naudingus santykius su įvairiais to meto politinio bei kultūrinio gyvenimo veikėjais. Šitai rodo žymų knygos paplitimą, jos reikšmės išaugimą Lietuvoje. Aiškiai matyti, kad knyga jau išėjo iš tos stadijos, kai ji buvo retai sutinkama ir prieinama tik dvasininkams bei vienuoliams. Tuo būdu Roizijaus platinamoji knyga šalia jo originalių raštų gana gerai apibūdina to meto kultūros gyvenimą.

Atrodo, Roizijus turėjo savo biblioteką. Vienoje vietoje jis apie tai kalba:

Nostraque, crede, tuas tamquam venisset in aedes,
Quidquid praeterea bibliotheca habet...⁴⁹ (II, p. 200.)

Tuo metu tiek užsienyje, tiek Lietuvoje kiekvienas labiau pasiturintis ir apsišvietęs žmogus stengėsi rinkti knygas. Roizijus savo biblioteką nori padaryti prieinamą Lietuvos skaitytojams. Dar Krokovoje gyvendamas, jis sudarė du poezijos rinkinius — „Liber primus Otiorum, Otiorum liber secundus“ — ir pasiuntė juos, pagal antikinį stilių, didikų „atvangai“.

Knygomis jis palaikė ryšius ir su Žygimantu Augustu, kuris, kaip žinoma, buvo bibliofilas ir rūpinosi garsiąja Vilniaus dvaro biblioteka. Roizijus, kaip ir derėjo tikram humanistui, ragino valdovą skaityti visų pirma antikinių autorių knygas:

Rex Auguste, legas veterum monumenta virorum,
Suadeo...⁵⁰ (II, p. 13.)

Tos knygos esančios svarbios teisės atžvilgiu ir tinkančios patarti valdovui. Jos pamokančios, kaip reikia valdyti, kokį atlyginimą skirti teisingiesiems ir kurias bausmes kaltiesiems. Jos suteikiančios įstatymams aukščiausią valdžią. Ir tai, ko negali pasakyti karaliui joks iš pačių pirmųjų žmonių, bijodamas, kad jo neužrūstintų, tai saugiai ir pilnai pasakys knygelė.

Apie 1548 m., lyg vykdydamas tą savo patarimą, jis Žygimantui Augustui pasiunčia kažkokio antikinio autoriaus knygą apie karo meną.

⁴⁹ Patikėk, lyg į tavo rūmus būtų atėjusios knygos, kokių dar neturi mūsų biblioteka...

⁵⁰ Karaliau Augustai, patariu, kad skaitytumei senųjų vyrų raštus

Prie knygos pridėtame poetiniame lydraštyje poetas, palygindamas knygą su karališkomis dovanomis, rašo:

Arma tibi dent, rex, alii, thoraces et arcus;
Illa ducum tibi sint munera, nostra liber.
Qui docet, ut firmes urbes atque oppida, possis t
Temnereque hostiles ut tua castra manus.⁵¹ (II, p. 13.)

Toji knyga turinti pamokyti, kaip reikia rikiuoti karius kovos metu. Ji taip pat galinti padėti tiek sustiprinti Sarmatijos padėtį, kad Žygimantas Augustas kaip valdovas gąsdintų priešus. Veikiausiai tai buvo Flavijaus Renato Vegetijaus knyga „*Epitoma rei militaris*“ („Trumpas karo mokslo išdėstymas“) (apie 400 m.). Čia kalbama apie naujokų šaukimą ir jų mokymą, apie discipliną, apie karą ir strategiją ir apie apgulamąjį karą. Apskritai, tasai darbas nelabai kritiškas ir patikimas, nes yra kompiliacija iš Katono, Celso ir Frontino raštų, bet išliko ir tuo metu buvo plačiai skaitomas.

Visai galimas daiktas, kad Roizijus platesniu mastu yra palaikęs ryšius ir su gana intensyviai komplektuojama Vilniaus biblioteka, nors apie tai daugiau žinių nėra.

Iš poetinių lydraščių maždaug galima atsekti, kokio pobūdžio knygas Roizijus siuntinėjo M. Radvilai Rudajam. Viena iš jų buvo Pranciškaus Petrarkos „*De varietate Fortunae*“ („Apie likimo nepastovumą“). Apie ją Roizijus taip kalba:

Prospera ne quemquam faciat fortuna superbum,
Quod plerumque solet, immemoremque sui,
Neve adversam premat, sortem Franciscus utramque
Codice non magno ferre Petrarcha dedit.
Dux igitur, Radvile, legas hunc saepius: omnis
Fortunae hoc lecto codice victor eris.⁵² (II, p. 101.)

Atsimenant, kad Radvila Rudasis, kaip ir jo pusbrolis Radvila Juodasis, to meto Lietuvos politiniame gyvenime buvo pasiekęs didelę įtaką ir galią, šios eilutės skamba lyg įspėjimas nesididžiuoti savo aukšta padėtimi ir prisiminti priešingą likimo galimybę. Galimas daiktas, kad tai nebuvo be ryšio su Radvilos Rudojo linkimu į reformaciją, į kurią jis perėjo 1564 m. Katalikas Roizijus tai galėjo palaikyti didžiavimuisi ir nenoru paklusti katalikų bažnyčiai.

Nelabai aišku, kokios buvo kitos trys Radvilai pasiųstos knygos. Viena, matyt, buvo istorinio pobūdžio knyga, nes Roizijus ją vadina „trumpa istorija“ („*historiamque brevem*“). Joje Radvila galės išvysti paveikslus didžiųjų vyrų, kuriuos iškėlęs jo metas ir ankstesnieji amžiai. Panašiai jis kalba ir apie antrąją knygą. Iš to galima spręsti, kad čia minimos ne antikinės, o jo metu parašytos istorinės knygos.

Ketvirtosios knygos charakteristikoje jis, matyt, kalba apie M. Makiavelio „*Kunigaikštį*“ („*Il principe*“):

En tibi promissum porto, Nicolae, libellum:
Quis studiis princeps instituat, habes.⁵³

⁵¹ Karaliau, kiti dovanų teduoda tau ginklų, šarvų ir lankų. Tebūna tai kunigaikščių dovanos, o mūsų — knyga. Ji moko, kad stiprintumei savo miestus, kad tavo stovyklos nebūtų priešo būrių. . .

⁵² Kad palankus likimas nepadarytų ko nors išdidžiu — o tai atsitinka paprastai — ir kad neužsimirštų žmogus, o taip pat, priešingai, kad nelaimės jį neslėgtų, abiem atvejais kantriai kentėti pamokė Pranciškus Petrarka savo nedidele knyga. Taigi, Radvila, skaityk ją dažnai: perskaitys šią knygą, įveiksi kiekvieną likimą.

⁵³ Štai, Mikalojau, atgabenu tau žadėtą knygėlę; dabar tu turi knygą, pasakojančią apie tai, kurių mokslų turi mokytis kunigaikštis.

Lietuvoje Makiavelis tuo metu buvo gerai žinomas, o kai kurie jo teiginiai naudoti politiniuose ginčuose su lenkais, kaip rodo tų pačių Radvilų aplinkoje parašytas darbelis „Rozmowa Polaka z Litwinem“ (1565)⁵⁴.

Apskritai, Roizijaus siuntinėjamos knygos rodo, kad M. Radvila Rudasis, kaip ir Žygimantas Augustas, savo rūmuose komplektavo bibliotekas⁵⁵.

Panašiai darė ir kiti didikai. Tai rodo ir Roizijaus apie 1552 metus išsiųsta dvaro stalininkui ir Mohiliovo viršininkui Stanislovui Kęsgailai (Kisgal, kaip jis buvo vadinamas rytiečių tarpe, miręs 1556 m.) pažadėta knyga:

Promissum nuper, Kisgal, tibi trado libellum.⁵⁶ (II, p. 199.)

Joje kalbama apie „kunigaikščio meną“, apie „karalių garsius žygius“, „apie didelių vadų atliktus darbus“.

Apie kitas keturias Kęsgailai išsiųstas knygas Roizijus aiškiau pasisako šiame eilėraštyje:

Vegetius, qui bella suis et proelia chartis,
Frontinus, qui res edocet arte geri;
Tertius et, quem Musa negat succedere versu,
Mirificis qui acies instruit ordinibus,
Quoque aperit martis secreta vocabula quartus.⁵⁷ (II, p. 200.)

Matome, kad pirmiausia minima mums jau žinoma Vegetijaus knyga „Epitoma rei militaris“, antroji — Frontino „Strategemata“ („Mokslas apie vadovavimą kare“), o trečioji — arba Ariano (Arrianus) „Technė taktikė“ („Taktikos menas“), parašyta graikų kalba, arba veikiau Elijano (Aelianus) „Taktika“. Ketvirtoji buvo Modesto knygelė apie karinius terminus. Tos rūšies veikalai, išversti į lotynų kalbą, XV–XVI amžiais buvo išspausdinti keletą kartų (Romoje 1494, Bolonijoje 1496 ir 1505, Paryžiuje 1515 ir 1532 ir t. t.) ir iš jų buvo sudaryti rinkiniai su komentarais, pritaikytais savo metui. Į tokius rinkinius paprastai įeidavo Elijano, Vegetijaus, Frontino, Pseudomodesto raštai. Atskirai išleistas Elijano veikalas „De militaribus ordinibus instituendis more Graecorum“ („Apie karinę rikiuotę graikų pavyzdžiu“, Venecija, 1552) buvo ir Vilniaus bibliotekoje. Kad tie raštai buvo pamėgti Lietuvoje, rodo ir tai, jog jie po tokių žymių bibliotekų fondų pasikeitimų vis dėlto išsilaikė respublikos knygų saugyklose.

Panašaus pobūdžio knygų Roizijus siunčia ir Vitebsko vaivada Stanislovui Kiškai (1544–1554). Iš vienos jų jisai galys pasimokyti valdymo meno, ir joks menas jam labiau netinkas už šį. Knygoje jisai pasiskaitys apie pavyzdingiausius senuosius karalius, kurių pavyzdžiu dažnai reikia paskatinti karalių Augustą. Perskaitęs šią knygą, jis galės išmokyti būti karaliui meilesnis, tėvynei naudingesnis, o priešui baisesnis.

⁵⁴ Tame A. Rotundo, su A. Volanu bendradarbiaujant, parašytame darbelyje tarp kitko yra griaunamas lenkų publicisto St. Ožechovskio teiginys, jog Lietuvoje vergija esanti dėl to, kad čia kunigaikštis gimsta, o ne renkamas. Remdamasis Aristoteliu, Platonu, o taip pat Makiaveliu, autorius daro išvadą, kad paveldimas ir tame krašte gimęs valdovas esąs geresnis ir valstybei naudingesnis, negu svetimas, iš kitur gautas.

⁵⁵ Žinoma, kad Radvilos rinko ne tik knygas, bet ir turėjo teisę saugoti valstybės dokumentų kopijas. Tuo tikslu duota privilegija įpareigojo juos kelti krašto kultūrą: „...ut non solum... RPcam regant... sed etiam... bonarum literarum studiis instruant, extollent et illustrent“. Plg. J. Jaroszewicz J., *Obraz Litwy...* V., 1844, p. 123–124.

⁵⁶ Kęsgaila, tau perduodu kadaise žadėtą knygelę.

⁵⁷ Vegetijus, kuris savo knygoje rašo apie karus bei mūšius; Frontinas, kuris paaiškina, koks menas vesti juos; trečia, kurios eilių mūza nelaiko menkesnėmis ir kuri rikiuoja kovotojus nuostabia tvarka; ketvirtoji atskleidžia dievo Marso slaptuosius žodžius.

Iš tokių bendrų apibūdinimų sunku tiksliai pasakyti, apie kurią knygą čia kalbama. Gal čia turima galvoje ta pati Petrarkos knyga „Apie žymiųjų vyrų gyvenimus“, o gal apie garsųjį Kastiljonės (Castiglione) „Dvariškį“ arba panašų darbą, kuriame išdėstyta „mokslas“, kaip įsiteikti valdovui ir net jį pamokyti.

Antroji knyga yra daugiau religinio pobūdžio, būtent, Marko Antonijaus Flaminijaus (mirus 1550 m.) komentarai psalmėms ir 50 psalmių eiliuota parafrazė. Ji vaivadai būsianti naudinga nueiti į bažnyčią. Bet įdomesnė ir giliau charakterizuojanti to meto kultūros gyvenimą yra trečioji knyga — graikų filosofų rinktiniai raštai:

*Hic lege, selectum Graecia quicquid habet.*⁵⁸ (II, p. 67.)

Nors, vaikydamasis giriose žvėris, vaivada keliautų per negyvenamas tėvynės vietas ir per neįžengiamus miškus, tačiau jis nebūtų vienišas, nes jį lydėtų nemažas skaičius šios knygos veikėjų: tiek, kiek jų davė Argo mokykla. Jų puikiosios mintys sudėtos į tą nedidelę knygelę. Roizijus pamini, kad Kiška buvęs „garsus mokslais“ („studiis inclute“), jais užsiiminėjęs visur — ir kelionėje, ir kaime.

Pasak Roizijaus, graikų knygas mėgo ir daugiau žmonių. Vienas iš tokių buvo karaliaus sekretorius ir Vilniaus kanauninkas, ir politinis veikėjas Stanislovas iš Narkuškių (Narcussius). Taigi:

*Nee veterum non attigerat monumenta sophorum,
Quos Graii iactant.*⁵⁹ (II, p. 88.)

Jisai buvo gerai išstudijavęs Platono mokymą ir tai, ką paliko ai-niams Aristotelis, už kurį didesnio talento Graikija nėra davusi. Iš Roizijaus papeikimo susilaukia ir tasai vyskupas, kuris verčiau parsisiųsdina vyno, negu graikų knygų (I, p. 260). Tuo būdu Roizijus buvo ir graikų literatūros bei mokslo platintojas Lietuvoje.

Į platinamų knygų skaičių Roizijus įtraukia ir savąsias, siuntinėja jas tiek Lietuvos, tiek ir užsienio skaitytojams.

1553 m. rugsėjo 3 d., praėjus vos tik vienam mėnesiui po išspausdinimo, jis iš Vilniaus siunčia Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui savo knygą „De apparatu nuptiarum Sigismundi Augusti“. Apie 1564 m. Roizijus pasiunčia savo veikalą „Decisiones“ Žemaičių seniūnui Jonui Jeronimui Katkevičiui. Tą pačią knygą prieš 1569 m. iš jo gauna Mikalojus Kristupas Radvila, Radvilos Juodojo sūnus. Ten Roizijus rašo, kad adresato tėvas vadovavo kanclerio teismui, ir kad jis pats buvęs pakviestas jam padėti. Remdamasis ta teismo praktika, jis parašęs „haec monumenta“ („šiuos prisiminimus“, t. y. „Decisiones“), kuriuos ir siunčias jam pasiskaityti:

*Quae tibi missa legas, ubi mox adoleverit aetas,
Juris et augustas ingrediere vias,
Quaque potens terras Phoebo sub utroque iacentes
Caesar lege regit, scire negabit onus.
Namque caret quoties propriis Lituania, leges
Caesaris usurpat et iubet esse suas...
Stare quibus demptis se sua Vilna negat
Et quaecunque negant his in regionibus urbes
Quas miti Augustus rex regit imperio.*⁶⁰ (II, p. 95—96.)

⁵⁸ Čia paskaityk atrinktus žymiuosius graikų raštus.

⁵⁹ Ir nebuvo jis nesusipažinęs su raštais senųjų išminčių, kuriais didžiuojasi graikai...

⁶⁰ Perskaityk tau atsiųstus raštus: kai tu užaugsi ir kai stosi į kilnų teisės kelią, bus malonu žinoti, kokiais įstatymais galingasis cezaris valdo žemes, gulinčias po abiem

Mums dėmesį reikia atkreipti į šias eiles, nes jose autorius bendraisiais bruožais išdėsto savo teisinės pažiūras. Iš jų matyti, kad jis palaiko „Cezario įstatymus“, t. y. romėnų teisę, ir rekomenduoja ją naudoti ir Lietuvos teisinėje praktikoje. Apskritai, Roizijus yra aiškus ir ryžtingas romėnų teisės propagatorius. Jam romėnų teisė yra tobuliausia, privalanti nusileisti tik kanonų teisei (čia jis jau katalikas). Taigi, romėnų teisė, grindžiama senojo imperijos pradininko Cezario ir jo meto „cezario“ — ispanų ir vokiečių imperatoriaus — autoritetais, turinti sudaryti pagrindą teisės sistemoms. Taip turi būti Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, o taip pat ir Lietuvos—Lenkijos valstybėje.

Romėnų teisė, kaip rodo Lietuvos Statutas, tam tikru laipsniu praskverbė į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės juridinę mintį. Jai čia patekti padėjo vokiečių miestiečių teisė ir patys pirmieji romėnų teisės šaltiniai. Iš minėtojo „Lenko ir lietuvio pasikalbėjimo“ matyti, kad Lietuvos teisininkams gerai buvo pažįstami imperatorinės teisės šaltiniai: „Institutiones“, „Digestos“, „Kodeksas“, „Corpus iuris civilis“. Vis dėlto, kaip ir pati romėnų teisė, taip ir Roizijaus pasiūlymai Lenkijos ir Lietuvos sąlygomis buvo neįgyvendinami. Pirmiausia Lietuvoje buvo sava palyginti aukšto lygio teisė. Be to, „cezarinė“ teisė, iškelianti visų pirma valdovo asmeninę valdžią, netiko dėl to, kad Lietuvoje (kaip ir Lenkijoje) buvo įsigalėję atskiri feodalai, kurie ne tik nepakentė stiprios karaliaus valdžios, bet dar su ja kovojo ir kovodami susilaukė sėkmės. Romėnų teisė, siejama su vokiečių imperatoriaus autoritetu, negalėjo būti labai populiari Lietuvos—Lenkijos valstybėje, nes jos valdovai nuolat kivirčijosi su imperatoriumi dėl įtakos Vidurio Europos valstybėse. Taigi, visos tos skirtingos gyvenimo aplinkybės turėjo įtakos Roizijui, ir jis, juo toliau, juo labiau prisiderindamas prie vietinių sąlygų, vis mažiau bekalba apie romėnų teisės įvedimą Lietuvoje. Roizijus, kaip matome cituotame eilėraštyje, pažymi, kad Lietuvoje cezario įstatymai taikomi tais atvejais, kai nėra savųjų⁶¹.

Apskritai, Roizijus iš savo veikalų „Decisiones“ laiko svarbiausia ir tinkamiausia knyga palaikyti ryšiams su apsišvietusiuoju to meto pasauliu. Plačiai jis tą knygą siuntinėjo ir į užsienį. Pavyzdžiui, ji, kaip dovana, pasiekia Krokuvos kaštelioną Sebastijoną Meleciją, karaliaus dvaro maršalką Stanislovą Barzį, Belzo kaštelioną Andrių Tencinijų, Vislicos kaštelioną Joną Christoporiną. Jis neužmiršta pasiųsti tos knygos popiežiaus pasiuntiniams Lenkijoje — Julijui Rudžieriui (Ruggieri), Vincencijui iš Portiko, kardinolams — Pranciškui Gonzagai, Geležijui, Ferdinandui, imperatoriaus pasiuntiniams Jonui Cyrui, Vilhelmui, Andriui Duditijui Sbardeletui, kancleriui Jurgiui Zigmantui Seldijui. Iš pagarbos savo mokytojui Andriui Alcijatui Roizijus „Decisiones“ pasiunčia ir jo sūnui Andriui, Padujos, o paskui ir Romos universiteto profesoriui. Pridėjus dar tai, kad Roizijus pasireiškia ir kaip kritikas bei knygų recenzentas, aiškiai matyti, kad jo kultūrinė veikla Lietuvoje buvo tikrai plati ir intensyvi. Be abejo, tai rodo ir didesnį (palyginti su ankstesniais dešimtmečiais) Lietuvos kultūrinio gyvenimo pakilimą, kad tokios kultūrinės vertybės, kaip knygos, jau galėjo būti ne tik įvežamos, bet ir išvežamos į kitus kraštus.

Įvežtosios knygos rodo, jog Roizijus buvo Italijos patriotas. Iš tikrųjų jos, išskyrus jo paties Krokuvoje išspausdintąsias knygas, yra itališ-

dangum. Juk visais atvejais, kai Lietuva neturi savų, ji naudojasi cezario įstatymais ir liepia juos laikyti savais. Be jų atsisako Vilnius palaikyti tvarką, o taip pat atsisako ir visi šių kraštų miestai, kuriuos karalius Augustas valdo švelnia savo valdžia...

⁶¹ Apie tai, kad Roizijus norėjo įvesti romėnų teisę ir kad buvo atsisakyta tai padaryti ir, apskritai, kad romėnų teisė nebuvo pagrindas Lietuvos teisei, plg. Czacki, T., *Czy prawo rzymskie było zasadą praw litewskich i polskich?*... V., 1809, str. 84—86.

kos tiek senąja, tiek naująja prasme. Vilniaus dvaro bibliotekos kūrėjai daugiausia knygų parsigabendavo iš Frankfurto, Leipzigo, Augsburgio, Kelno, Šveicarijos, Prancūzijos, Olandijos, nes ten buvo didelės ir gerai įrengtos spaustuvės. Į Roizijų, matyt, kreipdavosi tie Lietuvos knygų mėgėjai, kurie norėdavo gauti retesnių knygų iš Italijos. Jų prašymą jis galėjo patenkinti, nes, kaip žinome, mokėsi Italijoje ir turėjo ten daug pažįstamų. Taigi, Roizijus buvo vienas iš svarbiausių itališkų knygų, kaip ir apskritai itališkos kultūros, skleidėjų Lietuvoje. O italai rūpinosi leisti daugiausia Italijos rašytojų (tiek naujųjų, tiek senųjų) knygas: tokia buvo jų spaustuvių specializacija⁶². Todėl Roizijaus platinamos kitų kraštų knygos Lietuvoje skyrėsi savo pobūdžiu nuo kitų apsišvietusių žmonių savo bibliotekose turėtų knygų, ką matome, palyginę, pavyzdžiui, jo knygas su A. Kulviečio bibliotekos knygomis⁶³. Nekalbant jau apie protestantiškas knygas, kurių, kaip katalikas, Roizijus neplatino, ir vienas ir kitas turėjo Platono ir Aristotelio raštus. A. Kulviečio knygų sąrašė maža tėra Italijos humanistų: tik Laurentijus Vala ir Frančeskas Filelfas. Taigi, matyti, kad Roizijus stengėsi papildyti Lietuvos apsišvietusiųjų žmonių bibliotekas sunkiau gaunamomis ir retesnėmis Italijoje išspausdintomis knygomis.

Krinta į akis Roizijaus domėjimasis karine knyga. Ir tai, žinoma, nėra atsitiktinis dalykas. Juk Lietuvos feodalinę valstybę beveik per visą XVI a. niokojo karai, o labiausiai nusiaubė vadinamasis Livonijos karas. Todėl karinio pobūdžio knygomis Lietuvoje tuo metu buvo plačiai domimasi, ir Roizijaus iš Italijos parsinečiamos knygos sudarė dalį tokios literatūros, juo labiau, kad karine technika, kaip ir apskritai technika, tuo metu garsėjo italai. Be to, ir pats Roizijus domėjosi technika, kaip matyti iš jo epigramų, kurias jis skyrė įrašyti į patrankas, nulietas Lietuvos metalurgų⁶⁴.

Kartu reikia pažymėti, kad Roizijus, nors save viešai laikė kataliku ir ištikimu bažnyčios sūnumi, vis dėlto rūpinosi skleisti daugiau pasaulietinę, negu religinę kultūrą. Juk tarp jo siuntinėjamų knygų vos viena buvo religinio turinio. Tai rodo, kad jis buvo ne fanatikas, o platesnės, humanistinės kultūros žmogus.

Tuo atžvilgiu čia tinka paminėti ir jo paties parašytą, tuo metu gana plačiai pagarsėjusią poemą „Chiliastichon“ („Tūkstanteilis“, Krokuva, 1557). Poema skiriama Veronos vyskupui Lipomanui, popiežiaus Pauliaus IV pasiuntiniui Lietuvos—Lenkijos valstybėje, kuris turėjo organizuoti pasipriešinimą reformacijai Lietuvoje. Todėl Roizijus įteikia jam poetinį sąrašą žmonių, kuriais Lipomanas galėtų remtis ir pasitikėti, pavyzdžiui, Petkūnas, Rožundas ir kt. Čia Roizijus pamini, kad Radvila perėjo į reformaciją. To meto reformacijos šalininkai (tarp jų ir Mažvydas) skelbdavo, jog lietuviai, ypač žemaičiai, yra pagonyš. O Roizijus savo poemoje teigia, kad „ilgaplaukiai žemaičiai“ esą labai uolūs katalikai⁶⁵. Tuo būdu jis gynė Lietuvos katalikų bažnyčią, kurią reformatai paprastai kaltindavo taikstymusi su pagonybės liekanomis, net suplakdami katalikybę su pagonybe. Sumanytojų noru ši poema turėjo atsverti reformatų literatūrą, ypač tuo metu plačiai tarp reformatų žinomą M. Radvilos laišką prieš Lipomaną („Epistola adversus Lippomanum“, Karaliaučius, 1556). Faktiškai ji šito toli gražu negalėjo padaryti, nes buvo labai

⁶² Plg. Люблинский, В. С., На заре книгопечатания, Л., 1959, стр. 68.

⁶³ Plg. Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Vilnius, 1957, p. 479—480.

⁶⁴ Plg. Ročka, M., Gamtos mokslo ir technikos knyga Lietuvoje XVI a.—Bibliotekų darbas, Nr. 12, Kaunas, 1961, p. 31—33.

⁶⁵ Omnis et intonso gaudens Samogitia crine, Siqua alia est, Latii est observantissima cultus Natio...

nekovinga ir sausa: tik asmenų katalogas. Vadinasi, Roizijus į Lietuvos katalikų bažnytinės vyresnybės pavedimą pažiūrėjo gana šaltai. Be to, toksai šaltas stilius atitiko ir to momento istorines aplinkybes. Mat, nuo 1555 m. praktiškai buvo panaikinta vyskupų jurisdikcija, kuria remdamiesi anksčiau jie galėdavo šaukti į savo teismus reformatus, juos teisti ir bausti⁶⁶. Tuo būdu susidarė geresnės sąlygos plisti reformacijai, o iš kitos pusės, atlyžo katalikų bažnyčios smarkumas prieš reformaciją. Katalikų bažnytinė vyresnybė, išsigandusi tokios padėties, kovai su reformacija pasikvietė „specialistus“ — jėzuitus. Tačiau Roizijus juos sutiko nedraugiškai. Čia nemažą reikšmę turėjo tai, kad jėzuitai pretendavo į Roizijaus valdas — Jono bažnyčią. Bet tai rodo, kad jis nebuvo toks katalikų bažnyčios veikėjas, kuris viską aukotų jos labui.

Pagaliau, baigiant skyrelį apie Roizijaus kultūrinę veiklą Lietuvoje, reikia paminėti ir jo mokyklos klausimą.

Istorikas T. Narbutas⁶⁷ rašo, jog viename rankraštyje radęs žinią, kad, dar prieš atvykstant jėzuitams, prie Jono bažnyčios Vilniuje 1566 m. Zygimantas Augustas įsteigęs Civilinės teisės akademiją („akademiją praw ciwilnych“), kuriai vadovavęs Roizijus. Čia jis dėstęs romėnų, saksų ir Magdeburgo teisę, o kažkoks Grochovskis — Lietuvos teisę. Prie mokyklos buvę keletas korepetitorių. Po 13 metų toji įstaiga perėjusi į jėzuitų rankas. Narbutas prikišo jėzuitui Kojalavičiui, kam šis, norėdamas iškelti jėzuitus, kaip Lietuvos švietėjus, tvirtina, jog prieš juos Lietuvoje, be pradinį mokyklų, kitų mokyklų nebuvo.

Tiesa, yra ir daugiau žinių, kurios rodo, kad Lietuvoje nebuvo oficialiai pripažintų gimnazijos tipo mokyklų. Apie tai aiškiai kalba Mykolas Lietuvis⁶⁸, be to, seimuose nuolat buvo keliamas reikalavimas steigti kolegiją. Tuo labiau negalima kalbėti apie akademinio tipo mokyklą, apie kurią rašo T. Narbutas. Tačiau, turint galvoje didelį Roizijaus išsimokslinimą, aktyvumą kultūros gyvenime, darbą teisės srityje, galima sutikti su tuo, kad jis savo bažnytinę mokyklą galėjo pakelti ligi gimnazijos lygio.

Mokykla prie Jono bažnyčios Vilniuje, kaip yra žinoma, gyvavo jau nuo 1513 metų⁶⁹, ir jos steigėjai buvo miestiečiai. Ta mokykla įsteigti labai norėta, bet būta ir nemaža kliūčių. Iš popiežiaus Leono X indulto (vadinasi, steigiant mokyklą, reikėdavo pasiekti net Romą), kuriuo buvo leista įsteigti tokią pradinę mokyklą, matyti, kad čia nebuvo apsieita be suktumo: prašytojai perdėjo, sakydami, jog katedros mokyklą jų vaikams lankyti labai nepatogu, nes didelis atstumas ir pilna pavojų, kai tuo tarpu tos mokyklos viena nuo kitos buvo vos tik keletą šimtų metrų atstu. Steigėjai išsirūpino teisę, jei reikėtų, praplėsti mokyklą, taip pat turėti bakalaurų, magistrų. 1526 m. toji mokykla iš tikrųjų buvo praplėsta, įvedant dar lotynų ir vokiečių kalbos dėstymą. Matyti, kad mokykla prie Jono bažnyčios Vilniaus visuomenėje turėjo geresnį vardą, negu katedros mokykla, iš kurios pabėgo mokinių. Dėl to Jono bažnyčios rektorius turėjo aiškintis katedros kapituloje ir buvo priverstas viešai pasižadėti nepriiminėti scholarų iš katedros mokyklos, nesuderinęs to reikalo su katedros mokyklos magistrų. Visai natūralu, kad Roizijus, kurio pareiga buvo rūpintis Jono bažnyčios mokyklos reikalais, galėjo ją dar išplėsti ir pradėti čia lietuvių, romėnų teisės ir graikų kalbos dėstymą, t. y. tų dalykų, kuriuose jis savo

⁶⁶ Plg. Zygimanto Senojo privilegiją bausti liuteronus ir anabaptistus, o taip pat prieš Abraomą Kulvietį: Kurczewski, J., Kościół zamkowy, cz. 2, W., 1910, p. 39, 60.

⁶⁷ Dzieje..., t. 9, W., 1841, p. 480—481.

⁶⁸ De moribus..., sk. 5.

⁶⁹ Kurczewski, J., Biskupstwo Wilenskie..., W., 1912, str. 317; Kościół Zamkowy, cz. 3, W., 1916, str. 8.

metu garsėjo kaip geras žinovas bei specialistas. Taigi, Roizijų, be didelio pavojaus suklysti, galime laikyti gimnazijos tipo teisės mokyklos Lietuvoje steigėju, nors ir nerandame to ar panašaus dokumento, apie kurį rašo Narbutas, ir kuriuo ji turėjo būti oficialiai patvirtinta.

Išvados. Jei mesime žvilgsnį apskritai ir pasistengsime pagauti šiame straipsnyje iškeltos medžiagos bendruosius bruožus, tai pirmiausia turėsime pripažinti, kad Roizijus nėra jau toks nereikšmingas rašytojas Lietuvos kultūros ir literatūros istorijoje, kaip tai tvirtino kai kurie pradžioje paminėti jo kūrybos vertintojai. Kadaise Al. Briukneris rašė⁷⁰, kad Roizijus ir savo dvasia, ir išsiauklėjimu, ir visa veikla visiškai nepriklausęs Lenkijai. Iš mūsų straipsnyje pateikiamos medžiagos matome, kad vargu ar galima sutikti su tokiu vertinimu, o juo labiau to negalima pasakyti apie jo veiklą Lietuvoje, kur jis gyveno ilgiausiai ir tam tikru laipsniu asimiliavosi. Radęs čia kai kuriuo atžvilgiu panašias, kaip ir savo tėvynėje Ispanijoje, ekonominio bei kultūrinio gyvenimo sąlygas, jis galėjo išvystyti gana plačią veiklą daugelyje vietinio gyvenimo sričių.

Roizijus paliko daug spausdintos ir rankraštinės kūrybos. Savo dvasia ir siekiais ji, kaip ir pats autorius, priklausė nuo aukštosios feodalinės visuomenės ir atspindėjo jos bei atskirų feodalų gyvenimą ir interesus. Žinoma, tai sumažina jos reikšmę.

Tačiau kai kuriais atžvilgiais Roizijus į didikų dvarų aplinką sugebėjo pažvelgti kritiškai ir iškelti jų išsigimimą ir apgaulingumą. Be to, nors ir būdamas dvaro žmogus, pateikia vaizdų ir bendrais bruožais teisingų žinių apie Lietuvos valstiečių gyvenimą, jų sunkią dalį. Roizijaus poezijoje randame vaizdų, atspindinčių ligų, bado ir suiručių nualintų varginųjų miestiečių gyvenimą.

Roizijaus poezijai būdingas didelis suinteresuotumas materialinėmis gėrybėmis. Tai yra poeto asmeninių siekių ir to meto Lietuvos ekonominio gyvenimo, kuris tuo metu labai pagyvėjo ir pakilo, atspindys. Kartu reikia pripažinti, kad tai yra ir tam tikra literatūrinė maniera, atsinešta iš italų humanistinės literatūros. Lietuvoje tokios poezijos ligi Roizijaus nebuvo, nors apskritai ekonominė tematika lietuvių humanistinei literatūrai ir nesvetima (Husovianas, Mykolas Lietuvis ir kt.).

Gyvendamas Lietuvoje, Roizijus visą laiką pasiliko Ispanijos patriotu ir dėjo pastangų tarnauti savo tėvynei net ir tolimos šiaurės sąlygomis. Į Lietuvos kultūrinį gyvenimą jis atnešė tam tikru laipsniu ispanizuotą humanizmą, susijusį su Ispanijos politiniu įsigalėjimu beveik visoje Italijoje. Bet juo toliau, juo daugiau savąja poezija jis įsijungia į vietos visuomeninį bei politinį gyvenimą ir pagaliau galutinai pasilieka Lietuvoje ligi savo gyvenimo pabaigos. Panašiai rodo ir jo atsitraukimas nuo vokiečių bei Habsburgų ir nuo romėnų teisės propagandos Lietuvoje.

Roizijus su nemažu uolumu įsijungė į Lietuvos kultūros gyvenimą, tapęs vienu iš aktyviausių savo meto veikėjų: jis platino ir savo, ir parsisiunčiamas, visų pirma iš Italijos, knygas. Jį reikia laikyti ir teisinės mokyklos Lietuvoje steigėju.

Roizijaus poezija savo tematika ir visu savo pobūdžiu nebuvo visiškai naujiena lietuvių literatūroje. Bet, būdama ir turinio, ir formos atžvilgiu humanistinė, ji stiprina humanizmo raidą lietuvių literatūroje. Tuo atžvilgiu Roizijaus veikla irgi gana reikšminga Lietuvos kultūriniam gyvenimui.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v.
universitetas

Klasikinės filologijos katedra

Iteikta

1964 m. balandžio mėn.

⁷⁰ Kwartalnik historyczny, Roczn. 15, str. 361: „Rozjusz i duchem wykształceniem i początkami zawodu do Polaki wcale nie należy“.

ЛИТОВСКАЯ ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ПЕТРА РОИЗИЮСА И КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПИСАТЕЛЯ В ЛИТВЕ

М. РОЧКА

Резюме

Поэт-юрист 16 века испанец Петр Роизиус прожил в Литве 20 лет. Он оставил нам большое наследие, из которого большая часть находилась в рукописях. В идейно-политическом отношении П. Роизиус зависел от феодальной верхушки, однако проявлял подчас критический взгляд на придворную жизнь, раскрывал ее вырождение. В его творчестве мы находим картины трудной жизни крестьянина и городской бедноты.

Характерная черта творчества П. Роизиуса — заинтересованность в материальных благах, что является отражением общего подъема экономической жизни того времени, а также связано с известной литературной манерой, принесенной им из Италии.

В течение всей своей жизни в Литве Роизиус оставался патриотом своей родины, но это не мешало ему стать одним из самых активных деятелей культурной жизни Литвы. Он распространял свои произведения, а также книги присылаемые ему из Италии. Его можно считать основателем юридического училища в Вильнюсе.

Поэзия Роизиуса по своей тематике не была новой для литовской литературы, но она носит печать глубокой индивидуальности и проникнута ярко выраженными в стилевом отношении гуманистическими тенденциями.
